

Гурман Ширин

7562

Ширин Гурман

Гурман

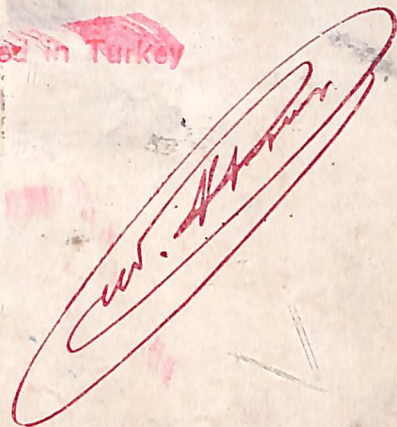
165

Г. Гурман

1919

Հրատարակութիւն « Կիւիկիւն », Գրասան Թիւ 2

Printed in Turkey

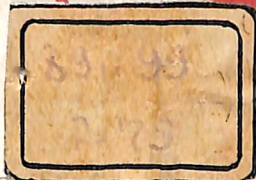
2017

ԱՐԻԻՆԻ ԶՈՐԸ

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԿԵԱՆՔԷ

120

20 ԴԱՆԵԿԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

|| ՎԱԳՐԱԿ Ս. ԲԻԻՐԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ԿԵԼԻԿԻԱ» ԳՐԱՏԱՆ ԹԻՒ 2

891.99 ՍՄԱՐԱՏ ԲԻՐԸՏ

Բ-75

Հրատարակող

ԱՐԻՒՆԻ ՉՈՐԸ

Հրատարակող

Printed in Turkey

Վ. Ի. Պ. Ա. Ե.

ԿԵԼԻԿԻԱՆ ԿԵԱՆՔԻ

Տպ. ՎԱՀԵՆԱԿ Ս. ԲԻՐԸՏ

Ե. Պ. ՈՒ. Ի. Ս.

1919

9842

53941-ահ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾՆԵՐ

Բուրգիւրէն (Բանաստեղծութիւններ) յէկ պրակ
Ս. Լաւրայի արծիւը կամ Վարդանանի յղեր-
գութիւն

Վեպարատու Հերոսը կենսագրական

Ձերունցի վարդապետ

Տէմիր Մուսլու

Տիգրան Յեկաբ կենսագրական՝ Աղեքսանդրի
«Փիւնիկ»-ին յէկ

Ս. Բիւնի համբուն վրայ Յուստես Կ. Նիկիտա-
նի (Աշոտ)

Բանէ Բան Պատմ. վէպ 5 հատոր

Ներսիս Սատուց » » 5 »

Իննսունվեց » » 6 »

Ձերունի վրէժ » » 4 »

Ազատութեան համար » » 2 (Կիսաւարտ)

Վերջին բերդը » » Վիլիկեան կեանքէ

Դիւակապոսները » »

Դեպի Ներսիս » »

Ուլնիս կամ Ձերունի Ուսումնասիրութ. Ձէյ-
թունի գաւառաբարբառին

Ս. Լաւրան Ձէյթունի բարբառով

Հայկ. Բնիկ. Պատմութիւն Աւանդական և
քննական (Թերի)

Ս. Բեկեան իննիւր եւ Հայկ. Հարց (Մամուլի
տակ)

Թիւթիթ

Փիւնիկ 1899 Գահիրէ (14 Թիւ)

— 1901-1903 Աղեքսանդրիս (3 տարի)

Նոր Օր 1900 (Կոստանդնուպոլիս)

Դադար 1909 օրաթերթ, Կ. Պոլիս (42 Թիւ)

ԱնՏիպիւն

1 Քերտածներ

2. Լեւոնականի մը Յուստեսը

3. Հէնրիաս Վոլքերի (Իրաւաւ հայկ. չափով)

4. Լեւոնի կոյսը (Թերաւարտ)

ԳՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԶԻՆՈՒԳԻՐՆԵՐ

Կիլիկիա. Իր անցեալը, Ներկան, Ապագան.
(ընդարձակ դործ 1500 էջերով)

Նեպոլեոնի Գաղութիւն պատմութիւնը

Հայկ. բնիկ. պատմութ. Շարունակութիւնը

Խուժանի կուռքը, վէպ ազգ. կեանքէ

Նարեկ. Ողբ. Ռասնի (հայկ. չափով)

165-2015

1384 18165
39

12003

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻՆ

Գողգոթայի կռչակն ցրցուած, անցանքի
Անա՛րգ գործի՛, ուր զանուեցաւ Երկինքի
Անդրանիկը, Առաքա՛յր, Մարդ-Աստուած,
Որուն կարի-կարի աշիւնը յափուած՝
Մկաթինում տուաւ, կ'ընեն հիւանդին,
Դեռին փրկեց, կոտե՛ց ղըռները քանիսն:

Քանի՛ դար է, անմարեկուն ճակատը
Ի՛նչ շողաս դուն ու կը թագմիս զագարը
Երբեքներուն, որոնց ներքեւ տու անքիւ
Բանակները պաշտողներուց ցայգ ու զիւ
Կամարները զոռացուցին սաղմոսով
Սեղաններդ ալ ծածկած՝ ոսկի քսպատով:

Ա՛յ հերիք է, զԵրբեքներդ իջի՛ր վար.
Դիակներու դա՛շտ փութա սրտովար.
Ազդաններու մագիչներէն քրքրեալ
Դակներու վրայ ըստփանքի ցօղի՛ ցօղ.
Ս՛հ, աշխի հատրուն վրայ վիրաւոր
Կոտորներուն հատի՛ր, ուժ տու ու կեանք նոր:

Դընա՛. Կարմի՛ր Խայ, աշխնով մըկըրտուած
Մաք Երկրէն յա՛նք քերմեզի՛. ո՞ղջ է Աստուած:
Թե՛ ինքզնուեցաւ հեղեղէն Հայ Արիւնի.—
Երեւնալու երես երբիք թե՛ ունի,
Կառչի՛ կողին, անգամ մըն ալ խաչուի՛ քող
Հայուն համար, ա՛յնպէս կանգնեմք իր կորոյ:

ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ

2՝ Փետրուար 1906

Աղեքսանդրիա

ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ

ԱՐԻՒՆԻ ԶՈՐԸ

Ա.

ԱՐԻՒՆԻ ԶՈՐԻՆ ՄԷՋԷՆ

— Ո՞վ ես դուն, ը՛սէ՛ ինձի, ո՞վ ես դուն,
ո՞ւրկէ կուգաս:

— Բարի՛ ծերուկ, ճամբաս մի՛ կտրեր, կ'ա-
նապարեմ, մի՛ հարցումի բռներ զիս:

Բայց, զաւա՛կս, կը պաղատէր դողդոջուն
Ճայնով մը ծերունի պահապանը, որ Զորին ե-
զերքը յանկարծ հանդիպեցաւ այդ անձանօթ
ձիււորին, եւ ձիւն սանձէն կը բռնէր ու կ'ար-
գելէր անցքը:

— Մի՛ արգելեր զիս, կ'ըսեմ քեզի, ծերո՞ւկ,
յարեց ձիււորը սպառնական շեշտով մը:

— Մի՛ բարկանար, զաւա՛կս, մի՛ լաւա-
նար, կը կրկնէր Զորին պահապանը, դորովոտ
դէմքով մը, գիտե՞ս, ո՞ւր կը գտնուիս:

— Ո՞ւր կը գտնուիմ, հարցո՛ւց ձիււորը զար-
մացած ու դայրագին:

— Արեւնի՛ Զո՛րը, Արեւնի՛ Զո՛րը...

Այս խօսակցութիւնը կը դառնար երկտա-

սարդ ձիաւորին ու Չորին ծերուկ պահապանին միջեւ:

Կէս գիշեր էր:

Ձիաւորը հազիւ քսան տարու, գեղանի, սեւ ընթուկի, խոշոր աչքերով ու բարձր հասակով երիտասարդ մըն էր, քաջվարժ ձի հեծնող մը, որ հեռաւոր վայրերէ կուգար. ո՞վ գիտէ, քանի՞ օրեր ու գիշերներ ճամբորդելէ յոգնած, պարտասած:

Ծերունի պահապանին ողորիչ ու համոզիկ խօսքերուն վրայ՝ ձիաւորը վար իջաւ ձիէն ու ծերուկին սկսաւ հետեւիլ:

Պարնանաթկիզի հեղեղները կը մռնչէին, կատաղի հովեր կ'ոռնային Չորին վրայ, որուն մէկ անկիւնը մարմրուն լսյս մը կը պլպլար, միակ աչքը՝ կոյր մթուժեան մէջ,

Խրճիթ մըն էր, Չորին պահապանին խրճիթը:

Ճամբան, գեռ խրճիթը չհասած, պահապանը խզելով լւուրթիւնը, դարձաւ անծանօթ ձիաւորին, որ իր քովէն կը քալէր, միշտ ձիուն սանձէն բռնած:

— Զաւա՛կս, ըսաւ, դուն մոլորեր ես, առանց գիտնալու ինկար հոս, Արիւնի Ձո՛րը, առնիճեա՛լ Չոր:

— Ինչո՞ւ Արիւնի Չոր կը կոչուի, հարցոյց ձիաւորը:

— Հո՛ս գործուեցաւ ոճիրը, հո՛ս, ա՛յս Չորին մէջ, սատասխանեց պահապանը:

Ու խորունկ հառաչանք մը փրթաւ կուրծքէն: Արիւնի Չորին մէջէն կը քալէին, յառելով

հեռուէն պլպլացող կարմիր լոյսին, որ կը դողդողա:

Հեղեղը կը դուար անոնց ոտքերուն տակ ու քամիները կ'ոռնային անոնց գլխուն վերեւ:

Իրենց քովէն, շատ մօտէն կը լսուէր գիշերային թռչուններուն անցքի շշնչիւնը. մինչդեռ, աւելի հեռուէն կը հասնէր անոնց ականջին սովահար գայլի մը ոռնումը կամ շնագայլի մը կաղկանձումը:

— Ի՞նչ ոճիր, հարցուց ձիաւորը:

— Չիմացա՛ր, զաւա՛կս, չլսեցի՞ր, կրկնեց ծերունին, գլխի նշանակալից երերումով մը:

Եւ դարձեալ ա՛խ մը քաշեց,

— Բայց ի՞նչ ոճիր է գործուեր:

— Հո՛ս, ա՛յս Չորին մէջ սպանուեցաւ, շարունակեց պահապանը նոյն թօնով:

— Ո՞վ սպաննուեցաւ:

— . . .

Ծերունին ա՛լ չէր կրնար շարունակել, ամբողջ մարմնովը կը դողար, մինչդեռ անծանօթ ձիաւորը կը կորոնցնէր համբերութիւնը եւ կը փափագէր շուտով թափանցել սոսկալի դաղտնիքին, որ ծերուկին լեզուին ծայրէն կը կախուէր:

Ու պլպլացող լոյսը կը մօտենար հետզհետէ, կամ աւելի ձիշտը, մեր երկու խօսակիցները կը մօտենային խրճիթին, որ ձորին միւս ծայրն էր.

— Կ'աղաչե՛մ, բարի՛ ծերունի, կը պաղատէր երիտասարդ անծանօթ ձիաւորը, ո՞վ սպաննուեցաւ, չըսե՞ս:

— Ի՞նչպէս ըսեմ, ի՞նչպէս արտասանեմ ա-

նո՞ւնը, պաշտելի՛ անունը:

— Ո՞վ է, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ ինձի, ո՞վ է որ սպաննուեցաւ հոս:

— Սպարապետը, յարեց ծերունին դողդոջուն ձայնով մը, Հայոց Մեծ Սպարապետը...:

Ձիաւորը ցնցուեցաւ, յանկարծ կանգ առաւ ու ծերունիին թեւէն բռնած, սպառնական շեշտով մը.

— Ի՞նչ ըսիք, սպարապետը, հարցուց:

— Այո՛, այո՛, զաւա՛կս, սպարապետը, մեր սպարապետը սպաննուեցաւ:

— Ո՞րը, ո՞ր սպարապետը. հարցուց տենդագին:

— Հեթո՛ւմ...:

Վերջին վանկը պահապանին շրթունքէն հագիւ թէ դուրս ելած, ձիաւորին ձեռքին մէջէն վար սահեցաւ սանձը:

Ձիաւորը նուազած ինկաւ գետին ու սկսաւ գալարուիլ գոժական պահապանին ոտքերուն տակ:

Խաւարչուտ երկինքը կը ձեղքէին փայլակներ, որոնք թլփայորդ ու մռայլ ամպերուն քողքին մէջէն մերթ երեւցող լուսնի լոյսին խառնուած, աղօտակի կը լուսաւորէին տեսարանը:

Ձին կը խրխնջար ու անհանգարտ շարժումներով գետինը կը ծեծէր ոտքերովը, մինչ ծերուկ պահապանը, շուարած, մէկ կողմէ կը ջանար ձին դստել, պինդ մը սանձը բռնած, միւս կողմէ կըսպասէր որ սթափէր ձիաւորը:

Առանց սանձը ձեռքէն ձգելու, անշարժ գետին տարածուած երիտասարդին վրայ ծռած, կ'աշխատէր ուշքի բերելու:

— Չաւա՛կս, զաւա՛կս, կը մոմ'նջէր հայրական գողտր ու դողդոջուն ձայնով մը:

Ձիաւորը քանի մը վայրկեան այնպէ՛ս նուազած վիճակի մէջ մնաց, յետոյ, քիչ մը սթափած, շուրջը նայեցաւ, տեսաւ ծերունին, որ ձիուն սանձը բռնած, միեւնոյն ժամանակ իրեն վրայ գլխահակ կը հսկէր:

— Ոտքի ելի՛ր, զաւա՛կս, ըսաւ ծերունին:

Ու վերստին սկսան քալել, անձայն անշուշտ: Ձիաւորը հաղիւ սթափած, ինքզինք տախալին տկար կըզգար, ծունկերը կը կթոտէին ու մարմինը կը դողար, այնքան ցնցուած էր անոր է՝ ութիւնը:

Իսկ պահապանը կըզգուշանար, ա՛լ բերանը չէր բանար, վախնալով որ ցաւալի միջադէպը չերկրորդուէր:

Քանի մը քայլ կ'առաջանային եւ յետոյ քիչ մը կանգ կ'առնէին, այսպէս կ'ուզէր ձիաւորը, որ քանի մը րոպէի մէջ կորսնցուցած էր իր առողջութիւնը, իր երիտասարդական կորովը, եւ հաղիւ խլրտող, երեքացող դիակի մը պէս, դժուարաւ տեղէն կը շարժէր:

Վերջապէս հասան խրճիթին առջեւ:

Ծերունին անմիջապէս ձին խրճիթին քովի ախոռը տարաւ ու կապեց մուրին առջեւ. յետոյ, եկաւ առաւ իր հիւրը, առաջնորդեց իր բնակարանը:

Պահապանը հոն առանձին չէր, ընտանիքի հայր էր անի. ունէր բարի կին մը, որուն հետ կը կենակցէր աւելի քան քառասուն տարիներէ ի վեր, հայր էր տասը դաւակներու, վեց մանչ ու չորս աղջիկներու, որոնք ամէնքը մէկ յարկի տակ կը պառկէին նոյն պահուն, խորունկ քունի մէջ ինկած:

Խիճիթին պահապան շունը, խարտեաշ գամբու մը, դուռին առջեւ շղթայակապ, անքուն կը հսկէր: Երբէք չի հաչից, հեռուէն տեսած էր արդէն իր տէրը, որ հիւր մը կը բերէր անտարակոյս:

Կէս գիշերուան առաջին պահը նոր սկսած էր, անուշ քունի պահը: Բովանդակ ընտանիքը կը քնանար, միայն ընտանիքին հայրը, ծերունի Զարմայրը կը հսկէր:

Անծանօթ ձիաւորը դեռ բոլորովին չէր դուրս գլինք, պահապանին յայտնած սոսկալի իրականութեան հաւատալ չէր համարձակեր, եւ սակայն հոգին կը չարչարուէր:

Ճարձատուն ու կարմրած կռճիկն դիմացը նստած, կը դիտէր բարի ծերունիին պալծառ դէմքը, մինչ այս վերջինը հանգստաւէտ անկողին մը կը խորհէր պատրաստել իր նորեկ հիւրին:

Սակայն հիւրը հեռի էր հանգստանալ փափագելէ. անի կը տանջուէր մտասեւեռումով մը, պահապանին շրթունքէն փախած վերջին երկազանկ բառը, յատուկ անունը, որ իրեն համար պաշտելի անուն մըն էր, թերեւս ամէնէն

պաշտելին երկրագունդին վրայ ասորոյ էակներէն, շանթահարած էր իր էութիւնը:

Սակայն ո՞վ էր այդ անծանօթը, ի՞նչ գործ ունէր այդ կողմերը, ո՞ւրկէ կուգար, ո՞ւր կ'երթար...:

Այդ մասին ոչինչ գիտէր պահապանը:

Անկողինը պատրաստելէ յետոյ, քունի հրակերեց հիւրը:

Սակայն հիւրը քուն չուներ, չէր կրնար քնանալ, չէր փափագեր հանգստանալ, այն գիշերը պիտի լուսցնէր, այդպէս որոշած ու վրձնած էր:

— Գիշերը շատ առաջացած է, ըսաւ բարի ծերունին, դաւա՛կս, քիչ մը քնացի՛ր, հանգչէ՛:

— Քունս չի՛ տանիր, ո՞վ բարի ծերունի, յարեց անծանօթը, մանաւանդ ձեր հաղորդած լուրը կը փափագիմ ստուգել:

— Ա՞յդ լուրը, հարցուց պահապանը:

— Արիւնի Զորին ոճի՛րը, շարունակեց անծանօթը. ո՞վ սղաննուհեցաւ կ'ըսէիք:

— Մեր Սպարապետը, մեր սիրելի Սպարապետը, կրկնեց պահապանը:

— Ե՞րբ գործուհեցաւ ոճի՛րը. հարցուց անծանօթը, բոլուն ձիգով մը զսպելով իր յուզումը:

— Հաղիւ կայ կէս ամիս, պատասխանեց միա՛միտ ծերունին:

— Խնդրի՛մ, բարի ծերունի, շարունակեցէ՛ք, մանրամասնօրէն պատմեցէ՛ք դէպքը, յարեց անծանօթը պաղատաբար դէմքով մը:

— Բայց ինչո՞ւ այսքան հետաքրքրութիւն,

դիտել տուաւ յանկարծ ծերունին, դուռն ո՞վ ես, նախ պատմէ՛ր ինծի թէ ո՞վ ես դուռն, ինչո՞ւ կը յուզուիս, ինչո՞ւ յանկարծ նուազեցար ինկար, երբ սպարապետին անունը տուի...:

Անծանօթը լուռ, կ'որոճար, կը շուարէր թէ ի՞նչ պիտի պատասխանէր, որովհետեւ չէր ուզեր յայտնել պահապանին իր ինքնութիւնը. կը կը խորհէր թէ՛ ժամանակը դեռ չէր հասած ինքզինքը յայտնելու. կը յուսար ամէն գաղտնիք կորզել պարզմտ պահապանին բերնէն, սակայն միւս կողմէ կըզգուշանար արթնցնելու անոր կասկածները: Վերջապէս շփոթած ու շրւարած, կը տատանէր:

— Բայց ըսէ՛ր ինծի, ո՞վ ես դուռն, կրկնեց պահապանը, այս անգամ աւելի հրամայական շեշտով մը:

— Պիտի ըսե՛մ, պիտի ըսե՛մ, բարի՛ ծեր, յարեց անծանօթը, մի՛ կասկածիր անձիս մասին, ձեզի եւ այս վայրերուն անծանօթ մը չեմ ես, քանի՛ քանի անգամներ անցած եմ ձիովս այս ճորէն, երբ Արիւնի Ձոր չէր կոչուեր տակաւին. եթէ կոչում ընէք ձեր յիշողութեան, առանց դժուարութեան պիտի ճանչնաք զիս, ձեր խօսակիցը...:

Ձորին ալեւոր պահապանը զո՛ւր կը քրքրէր իր յիշատակները, չէր կրնար երբէք յիշել ոեւէ անձ մը, որ դռնէ հեռաւոր նմանութիւն մը ունեցած ըլլար իր խօսակցին հետ:

— Սիրելի՛ զաւակս, սկսաւ աղաչել ծերունին, մի՛ տունջեր դիս, շուտով ըսէ՛ր, ո՞վ ես դուռն,

եւ չեմ կրնաք յիշել, մէկ ստքս գերեզմանը, յիշողութեանս ճրագը մարմրուն, հազիւ կրնամ յիշել մէկ օր առաջ պատահած դէպք մը, ի՞նչ պէս կ'ուզես որ մոռցած չըլլամ քեզ, եթէ նոյն իսկ հաղար անգամ այցելած ըլլաս խոնարհ խըրճիթիս, կ'աղաչեմ, որդեա՛կ, պատմէ՛ր ինծի, ո՞վ ես դուռն, ալ հերքե՛ր, յայտնէ՛ր ինքնութիւնդ:

Անծանօթը կը յամառէր, ծերունին կը յամառէր ու գիշերը կ'առաջանար, եւ սակայն ոչ մէկը, ո՛չ միւսը կը յաղթուէին քունէն, երկուքն ալ քով քովի նստած, կրակին դիմացը, իրարմէ կ'աշխատէին կորզել իրարու գաղտնիքը: Վերջապէս, անծանօթին համբերութիւնը հատած, վերստին փորձեց խօսեցնել ծերունիը.

— Բարի՛ ծեր, ըսաւ քնքոյշ ձայնով մը, որուն մէջ տառապող հոգի մը կը թրթռար, պատմեցէ՛ք, ապամեցէ՛ք, շարունակեցէ՛ք ձեր պատմութիւնը:

— Ինչպէ՞ս շարունակեմ, զաւա՛կս, առարկեց ծերունին, երբ չեմ գիտեր թէ որո՛ւ կը պատմեմ:

— Զիս վաղը պիտի ճանչնաք, բարի՛ ծեր յարեց անծանօթը, երբ անցնի դիշերը, երբ փախչի խաւարը, երբ ծագի Արիւնը, երբ երկիրը լուսաւորուի, այն ատեն պիտի պարզուի նաեւ ի՛մ ալ գաղտնիքս. այո՛, հիմա ձեզի համար անծանօթ մըն եմ, բայց մէկ քանի ժամէն, բայց վաղը պիտի մերկանամ, պիտի յայտնեմ ամէն բան. միայն, բարի եղէ՛ք, շարունակեցէ՛ք սկսուած պատմութիւնը:

Ծերունին տեղի տուաւ վերջապէս, անծանօթին ա'յնքան յուզիչ ու խորհրդաւոր արտայայտութիւնէն ետք ու շարունակեց.

— Կէս ամիս կայ որ դործուեցաւ ոճիւրը, եւ . . .

— Այո', ոճի'ւրը, կրկնեց անծանօթը. յետոյ:

— Եւ այդ սեւ օրէն ի վեր մեր ձորը կոչուեցաւ Արեւնի Զոր:

— Սպարապետը, ընդամիջեց անծանօթը, ի՞նչ կը կոչուէր սպարապետը:

— Ձեմ գիտեր, զաւակս, Հայոց սպարապետին անունը չե՞ս գիտեր, քանի՞ սպարապետ ունինք:

Անծանօթը բոլոր մարմնովը կը սարսառար, պահ մը զոջաց այդ չարաշուք ընդամիջումին համար, չէր ուզեր ականջովը լսել սպարապետին անունը, բայց, միւս կողմէ, կ'ուզէր ստուգել տխուր իրողութիւնը:

Ուստի նոյնը կրկնեցով.

— Բարի՛ ծեր, ըսաւ, ի՞նչ կը կոչուէր սպարապետը.

— Զաւա'կս, պատասխանեց ծերունին, մէ'կ անգամ ըսի, զոջացի, հիմա կ'ուզես որ վերստն'ոյ ըսեմ:

— Այո', այո', հեկեկաց անծանօթը:

— Հեթում սպարապետ'տը, շարունակեց պահապանը. ա'խ, զաւա'կս, մի' կրկնել տար ինծի սիրտս արդէն վէրքո'տ է...

Ու ծերունին սկսաւ հեծկտալ, մինչ անծանօթը, երկու ձեռքերուն մէջ առած իր սպիտակ

ձաւատը, կրակին դիմացը նստած նոյնպէս անշարժ, անշշուկ, խորասուզուած՝ ո'վ գիտէ ի՞նչ սոսկալի վիճերու մէջ, կը գալարուէր:

Յետոյ, ելաւ տեղէն յանկարծ, եւ դառնալով պահապանին.

— Ո'ւր է անկողինս, ըսաւ ողորմուկ ձայնով մը, երերալով ու հազիւ հազ ոտքի վրայ կենալով:

Ծերունին վայրկեանապէս զգաց անծանօթին կրած հոգեկան տագնապը, մօտեցաւ բռնեց թեւէն, եւ առաջնորդեց զանի իրեն համար պատարասուած անկողինը:

Վառարանին կոճղը կամաց կամաց մոխրակոյտ մը կը դառնար ու վերջին լոյսերը կը մարմըրէին:

Անծանօթը նետուեցաւ անկողին, ուր մինչեւ արջալոյս լացաւ անձայն, ու իր տաք արցունքներով թրջեց բարձերը:

Անդին, ծերունի պահապանը, գիշերային հանդիպումի տխուր պահէն մինչեւ այն րոպէն, որ անկողինը մտած էր, սկսաւ մէկիկ մէկիկ վերելածել բոլոր այն հոգեկան վիճակները, ուրիշ յաջորդաբար անցած էր անծանօթը, մանաւանդ Հեթում սպարապետին սպանման գործը լսելէ յետոյ:

— Ո'չ, ո'չ, կը մրմնջէր ինքնիրեն, սովորական հիւրերէն չէ՛ր այս հիւրը, խորհրդաւոր անծանօթ մըն է...

Եւ այս խորհրդածութիւններով ու ենթադրութիւններով քունը տարած էր:

Ամբողջ խրճիթին մէջ երկու աչքեր կային միայն որ կը հսկէին, անծանօթին աչքերն էին, արցունքոտ աչքերը, որոնք ամբողջ գիշերը լացին, լացին ու լացին:

Ու երբ արշալոյսի առաջին շագերը կը սողոսկէին փրճիթին ճեղքուածքներէն ներս, անծանօթը դեռ կուլար ու լուռ կը հեծէր, վախնալով արթնցնելու իր բոլորտիքը սպառնալիքները՝ որոնք կը խորթային տակաւին:

Սակայն ո՞վ էր այդ հէք անծանօթը, ինչո՞ւ կուլար...:

Երբունի պահասանը զո՛ւր կը չարչարէր իր միտքը հազար ու մէկ ենթադրութիւններով, քանի՜ քանի անգամներ, գիշերուան ամբողջ երկարութեանը միջոցին, քունը փախած, փորձած էր իր յիշողութեան կոչումը ընելու, կարենալ գտնելու համար ձիաւորին ինքնութիւնը:

Արդեօք լրտեսի՞ մը, մատնիչի՞ մը հանդէպ կը գտնուէր, արդեօք իր խրճիթը խուզարկելու պաշտօնող եկած էր ան, այդ անծանօթը, որուն կ'ընծայէր ա՛յնքան սիրալիւր ասանջակա՜նութիւն մը:

Այդ տխուր օրերուն մէջ, երկրին գրեթէ ամէն կողմերը, լրտեսներու խումբեր կը թափառէին, հոն ապրող բերդատէրերուն անկախութեան վերջին մնացորդը ջնջել տալու եւ նոր, օտար բռնապետներուն տիրապետութիւնը վերջնականապէս հոն հաստատել տալու համար:

Արդեօք այս կարգի լրտեսներէն էր Արիւնի Ձորին մէջ իրեն հանդիպած այս գեղեցիկ ձիաւորը:

Սակայն, յետոյ, յանկարծ կ'անդադարանար նոյն գիշերուան հանդիպումին, ու անոր մանրամասնութեաններուն, եւ անիրաւ կը գտնէր իր կասկածները:

— Ո՛չ, ո՛չ, այս ձիաւորը չի կրնար լրտես մը եղած ըլլալ, անկարելի՛ է ասիկա. եւ յետոյ, կը խորհրդածէր ու կը վերլուծէր ծերացւելը, ինչո՞ւ ուրեմն հուադէր Հեթում սպարապետին սպանման բօթին առջեւ...:

Բայց վերջապէս հանելուկ մըն էր, առեղծուած մըն էր այդ անձը, ժամ առաջ լուծեցուէր էր այդ անգուլթ հանելուկը:

Ո՞վ էր, ո՞վ կրնար ըլլալ անի, և, կէս գիշերու առան պահուն, այսպիսի վտանգաւոր ժամանակի մը մէջ ի՞նչպէս կը յանդգնէր անցնիլ Արիւնի Ձորին մէջէն, ուր հազիւ երկու շաբաթ կայ, սպաննուած էր Հայոց Սպարապետը, Կիլիկիոյ վերջին օրերուն վրայ ճառագայթող կեանքի վերջին յոյսը...:

Խրճիթին արեւելեան հանդիպակաց լեռներուն դադաթները կը կարմրէին նորածագ արեւի մը ճառագայթներով, որոնք, ամպոտ երկինքի մը սեւ ու թափնալ վարագոյրը ճեղքելով կը տարածուէին տամուկ բլուրներուն ու դաշտերուն վրայ, ուրկէ գոլորշիներ կը բարձրանային:

Քովի ախոռէն լուեցեալ ձիուն խրխնջողը՝ Խրճիթին մարդիկը կանուխ արթնցած, դործի վրայ էին արդէն:

Իսկ անծանօթ հիւրը դեռ նոր կը փակէր քնառութենէ կարմրած իր արցունքոտ աչքերը:

Բ.

ՔԱՐԱՅՐԻ ՄԸ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Արեւը ծագած էր արդէն. խրճիթի մարդեկը վաղուց արթնցած, ամէն մարդ ոտքի վրայ էր:

Բուխերիկի մոռիւր կեանքի վերանորոգման նշանը կուտար, կը ծաւալէր դաղջ ու տամուկ օդին մէջ ու կ'երթար խառնուել ու նոյնանալ Արիւնի Զորէն բարձրացող գոլորշիներուն, որոնք թափանցիկ ու գորշագոյն քօղ մը կը ձգէին առարկաներուն վրայ:

Զարմայրի ընտանիքին աշխատաւոր անդամները, մեծ ու սղտիկ, եռուղեռի մէջ էին. հու վիւր հօտին կը վաղէր, մշակը՝ խոտին, ժիր կինը՝ պարտէզին ածուներուն, կեանքի վերադարձնու՞մը...:

Պառաւ մամը միայն, Զորի սլահապանին կինը Զարուհի, խրճիթը կը մնար իր փոքրիկ թոռնիկներուն հետ, որոնք ուլերուն ու դառնուկներուն ետեւէն կը վաղվզէին թիթեռնիկներու պէս:

Իսկ Զարմայր, գիշերալին անակնկալ հանդիպումէն ի վեր ինքզինքը գրիթէ կտրանցուցած, դուր կը ջանար թափանցել անծանօթ ձիաւորին դադտնիքին:

Նորածագ արեւը սակայն իր մէջ կ'արթնցնէր նոր յոյսերու բողբոջումը: Ծերունին կը յուսար իր զմայլելի միամոռութեան մէջ, տակաւին կը

յուսար բան մը կորզել իր խորհրդաւոր հիւրին բերնէն:

Ոսկայն հիւրը, գիշերն ի բուն լացած ու հսկած, երբէք տրամագրութիւն չէր տար խօսելու, սոսկալի սփիւնք մը: Մտածկոտ ու թաղծոտ, յաճախ ձեռքը կը տանէր իր սպիտակ ձաւտին, աճապարանք մը կը տեսնուէր իր շարժումներուն մէջ:

Այս վիճակը չէր կրնար տեւել երկար. Զարմայր լռութիւնը խղից, եւ դառնալով հիւրին, որ իր քովը կը նստէր, վառարանին դիմացը.

— Զաւա'կս, ըստ հոգածու հօր մը գուրգուրոտ գէմքովը, արդեօք ի՞նչպէս անցուցիր գիշերը:

— Շա'տ հանգիստ, պատասխանեց հիւրը բռնի ժպիտով մը, զուարթութիւն կեղծելով եւ զգուշանալով մատնել իր հոգին խոշտանգող թախիժը:

— Բայց ինչո՞ւ այդպէս տրտում կը տեսներ՝ քեզ, շարունակեց ծերունին. խօսէ՛. դաւա'կս, պատմէ՛ ինծի, ի՞նչ վիշտ ունիս, թերեւս դարմա'ն մը գտներ...:

Հիւրը խորունկ ա'խ մը քաշեց. յետոյ, յանկարծ ոտքի ելլելով.

— Կ'աղաչե'մ, յարգելի՛ ծերունի, ըսաւ պաղատող ձայնով մը, մի՛ նեղեր զիս, աւելի գոհ պիտի ըլլամ, եթէ ժամ առաջ հեռանա'մ այս... վայրերէն:

Ամբողջ մարմնովը կը դողար, այդ վերջին բառերուն մէջ ամփոփուած էր բոլոր անոր հոգեկան տագնապը:

Ծերունիին կըղզար թէ դիմացինը հասարակ մահկանացու մը չէր. ահաւոր, թերեւս վտանգաւոր գաղտնիք մը կը բնակէր անոր մէջ: Եւ անոր յամառ լռութիւնը՝ կը բաղմապատկէր իր կասկածները: Բայց ինչո՞ւ չափտի իր ինքնութիւնը, կ'ըսէր ինքնիրեն, պէտք է գիտնա՞մ ես, չափտի՞ ձգեմ անոր օձիկը, մինչեւ որ ինծի չի խոտովանի, չի պարզէ ամէն գաղտնիք: Միւս կողմէ, կը վշտակըր, կը կարեկցէր ու կը գլուշանար վիրաւորելու անոր վաւիւռէկ սերտը: Ուստի, աղերսարկու ձայնով մը՝

— Ձաւա՛կս, ըսաւ, միթէ կը տարակուսի՞ս անկեղծութեանս ու հաւատարմութեանս վրայ:

Հիւրը խորասուզուած էր, երկու ձեռքով մերթ քնդ մերթ կը ծածկէր իր դէմքը, ուր անսովոր արտայայտութիւն մը կը տեսնուէր նոյն պահուն:

Յանկարծ մօտեցաւ Չարմայրի եւ ձեռքէն բռնեց իւր:

— Ազնի՛ւ ծերունի, ըսաւ, ել երթա՛նք, երթա՛նք:

— Ո՞ւր...

— Ո՛ւր որ քեզ պիտի տանիմ, պատասխանեց հիւրը հրամայական շեշտով մը, երթա՛նք, ա՛լ չի կենանք հոս:

Ծերունիին զգաց թէ՛ զուր էր ընդդիմանալ տղուն մը պէս հնազանդեցաւ իր հիւրին, դուրս ելաւ, ձին ախուռէն հանեց, սանձեց, թամբեց ու բերաւ տիրոջը քով:

— Հաղիւ՛ մէկ ժամուան ճամբայ է, ըսաւ հիւրը:

Եւ նետուեցաւ ձիուն վրայ:

Ծերունիին հետեւեցաւ անոր:

Ամբողջ ճամբուն երկայնութեան մէջ, ո՛չ մէկը բացաւ բերանը. կ'երթային լուռ, անխօս, մինչեւ որ հասան պուրակի մը ծայրը, աղբիւրի մը եզերքը, որ ժայռոտ լեռան մը կողէն կը բխէր և որուն վրայ թեթեւ շուք մը կը ձգէր հսկայ սօսի մը:

Հոն, աղբիւրին քով կանգ առին:

Երեսասարդը վար իջաւ ձիէն, քանի մը վայրկեան հանգիստ ըրին ծառին տակ. յետոյ, ձիուն սանձէն բռնած, սկսան քալել, մագլցել լեռան կողերն ի վեր:

Հինաւուրց սօսին ձախ կողմէն կը բարձրանար լեռը, աղբիւրէն քանի մը տասնեակ քայլ հեռու ապառաժներու կուրծքին վրայ լայնկէկ բացուածք մը կը նշմարուէր, վայրի խտերով, ծաղիկներով ու լեռան դժնիկներով ու բաղեղնիրով ծածկուած:

Այդ ձեղքուածքը հռչակաւոր քարայրի մը բերանն էր, մինչեւ այն վայրկեանը՝ Չարմայրի անծանօթ մնացած, Չարմայրի՛ որ այդ վայրերու բնակիչը եւ Ձորին պահապանը պիտի ըլլար...: Քարայրին գաղտնիքը ծանօթ էր միւս այն անծանօթ ձիաւորին, որ յաճախ այցելու թեան կուգար հոն:

Քարայրին շուրջը սոսկալի բաներ կը սլաւտ մըլէին:

Հովիւները, կ'ըսէին դիւղացի պառաւները, քանի՛ քանի՛ անգամներ նշմարած են կիսա-

մերկ, երկայն սպիտակ մօրուքով, ցնցոտիներու մէջ փաթթուած մարդ մը, որ այդ քարայրէն դուրս կ'ելլէր, ընդհանրապէս կէս դիշերէ վերջ, երբ հօտերը կը պառկէին մօտակայ արօտաւայրերը, եւ երբ հովիւներու սքինգները կը լռէին: Այդ մարդը, ժայռերուն վրայ կը թափառէր, լուսնի լոյսին, երբեմն կ'իջնէր լեռան ստորոտը, ձեռքի փառչով աղբիւրէն ջուր կ'առնէր, յետոյ կը վերադառնար ու կը կորսուէր...

Ահա՛ այդ քարայրի դուռին առջև հասած էին մեր երկու ձամբուրդները, երբ հիւրը դարձաւ ըսաւ Զարմայրի.

— Հոս կեցի՛ր, սպասէ, հիմա կուգամ:

Ու թուփերը ձեռքովը մէկդի ընկելով, ձեռքըւածքէն ներս սողոսկեցաւ, անյայտացաւ:

Ծերունին, ձիուն սանձէն բռնած, կըսպասէր հոն, քարայրին բերանը, ահուդողի մէջ:

Ձին սկսաւ յանկարծ խրխնջալ: Քովի ժայռերուն մէջէն Քշոյ մը լսուեցաւ:

Զարմայր դարհուրած, աչքերը շուրջը պտտացուց ու ժայռերուն վրայ ու թուփերուն մէջ նշմարեց քարէի կտորներ, որոնց վրայէն դեռ արեւնի հոտ մը կուգար, ջախջախուած դանկեր, ոսկերթաւքներ, մարդկային կմախքներ, հոս ու հոն ցիր ու ցտն:

Սոսկումի ձիւ մը փրցուց ծերունին, մինչ ձեռքէն կը սահէր ձիուն սանձը:

Նոյն պահուն, քարայրին բերանը յանկարծ ցցուեցաւ սեւերու մէջ փաթթուած կին մը, եւ սկսաւ առաջանալ դէպի ծերունին, որ կը սարսուռէ:

— Բարի՛ մարդ, ըսաւ կինը ընքոյ ձայնով մը, ետեւէս եկո՛ւր:

— Ո՞ւր, հարցուց Զարմայր դողահար:

— Ետեւէս եկո՛ւր, կ'ըսեմ, կրկնեց կինը նոյն մեղմ ու փափուկ ձայնով:

— Հապա ձե՞ն, առարկեց ծերունին:

— Ձին հոս թո՛ղ մնայ, հոգ չէ, յարեց կինը, դուն ինձի հետեւէ՛:

Զարմայր հետեւեցաւ կնոջ:

Թուփերուն մէջէն սողոսկելով, երկու ըստուերները կը մտնէին քարայրին մէջ ու վաթ կ'իջնէին քարէ սանդուղէ մը:

Արեւի տկար ու հիւանդ ձառագայթները փշրանքներ հաղիւ ներս կը թափանցէին ձեռքըւածքներէն ու կէս մը կը չլուսաւորէին ըստքերիկեայ ստուերներուն միայնութիւնը:

Այս քարայրը վիթխարի լեռան մը ճոցը փորուած բնութեան հրաշակերտ մըն էր, որուն սահմանուած էր նախախնամական դէք մը կատարել, կիլիկիոյ վերջին ձգնաժամային օրերուն մէջ:

Ձեղունը դադաւոր դմբէ՛թ մը, միակուտը ապառաժէ մը կը բաղկանար. իսկ յատակը, ճըմարիտ աւաղան մը, սրբատաշ որմերէ շրջափակուած, ուր՝ տեղ տեղ խորշեր ու խռոչներ ձեւացած էին դարերէ ի վեր կաթիլթող ու այդ խաւարամած միայնութիւններու ըստէները համրող ջուրի կաթիլներէն, որոնք բնական սիւնակներ կազմած, սիւնաղարդ գաւիթի մը մանրանկարը կը պարզէին: Որմերուն երեսը

խորաններ կամարակապ սրահիկներու վրայ նա-
յոդ, այս արդէն հռչակաւոր քարայրին կուտա-
յին աւելի խորհրդաւոր հանգամանք մը:

Ձարմայրի սերտը կը բաբախէր ուժգին,
քանի կ'առաջանային դէպի քարայրին խորը:
Հէք ծերունին չէր համարձակեր ձիկ մը հա-
նել, ա'յնքան համակուած էր վայրին ու վայր-
կենին արհաւիրքովը:

Քողաւոր, սեւաղգեստ կինը կը քալէր՝ ա-
ռանց կանգ առնելու, մերթ ետին դառնալով:
Ծերունին երկիւղածօրէն կը հետեւէր կնոջ,
իրեն համար նոր ու օտար մթնոլորտի մը մէջէն,
ամբողջ մտածումը կառչած՝ խորհրդաւոր իրե-
քուն ու պատկերներսն, որոնք յաջորդաբար
կը ներկայանային իր ահաբեկ աչքերուն:

Խօսելու, այս սոսկալի դաղտնիքին թափան-
ցելու անձկութեն կը տանջուէր, եւ սակայն,
ինչպէ՞ս պիտի համարձակէր բանալ իր բերանը,
կնոջ մը քով, որ անծանօթ մըն էր, եւ կու-
գար աւելնալ առաջին անծանօթին՝ Արիւնոտ
Ձորի ձիււորին վրայ:

Քարայրին մուտք ու նամէտ անկիւններուն
մէջ, իր անցքին վրայ, գուր կը փնտռէր զանի,
իր ձիււոր երիտասարդը, որ զինք բերած էր
այս չարաշուք քարայրին բերանը, եւ հեռա-
ցած էր քովէն:

Ո՞ւր է արդեօք, ո՞ւր գնաց, ո՞ւր պահեց
ինքզինք, կ'ըսէր ինքնիրեն, առանց սակայն
կաթենալ վայրկեան մը կանգ առնելու: Կը քա-
լէր, կը քալէր իր սեւաղգեստ առաջնորդին

ետեւէն եւ քարայրին ծայրը տակաւին չէր ե-
րեւնար:

Վերջապէս անկիւն մը հասան, ուր յանկաբ-
կանդ առաւ կինը, եւ դառնալով ետին.

— Բարի՛ մարդ, ըսաւ քնքոյշ ձայնով մը,
քիչ մը շունչ ա'ռ, հոս սպասէ՛, քանի մը վայր-
կեան ետքը պիտի դամ:

Ու հեռացաւ, աներեւոյթ՝ եղաւ:

Ծերունին կը դողար, չէր համարձակեր ե-
րեւալ տեղէն:

Յանկաբ ձիչ մը փրցուց ու քարայրին յա-
տակին վրայ ինկաւ թաւալղոր:

Ի՞նչ պատահած էր, ի՞նչ երեւցած էր արդ-
եօք աչքերուն:

Ո՛չ ոք մօտեցաւ գետնէն վերցնելու հէք
ծերունին, որ կը գալարուէր:

Քիչ մը սթափած, վեր ելաւ, աչքերը շփեց
ու շուրջը նայեցաւ:

Ահաւոր լուսթիւն ու միայնութիւն:

Միայն, ընդհատ արձագանդը կուգար ի-
րեն, կաթիլ կաթիլ ձեղունէն ինկող ջուրին, որ
յետոյ քարայրին շթաքարերը պիտի կալմէր:

Այսպէս լքուած, հողեւարքի նոպաներէ
կ'անցնէր ծերունին, երբ սեւաղգեստ կինը վե-
րըստին երեւցաւ ու իրեն մօտենալով.

— Հետեւէ, ինձի, բարի՛ ծերունի, ըսաւ
նուազ մեղմ ձայնով մը:

Ծերունին հնազանդեցաւ ու սկսաւ դանդաղ
քայլերով հետեւիլ կնոջ:

Հեռուն, մութին մէջ, անկիւնի մը խորը,

առարկայ մը կ'երեւար, շարժուն, երեքուն առարկայ մը, որ շարունակ կը ծռէր ու կը շրտկըւէր:

Յետոյ, ազօտ ստուերներու մէջէն կը նըշմարուէր մարմնուն լոյսի մը պլպլուքը, որ հետըզհետէ աւելի կը պայծառանար, քանի կ'առաջանային անոնք դէպի քաջայրին խորը:

— Լոյսը, լոյսը, բացազանչաց յանկարծ ծերունին, պլպլած դէմքով մը:

— Ի՛նչ կայ, ծերունի՛, դիտել տուաւ կինը, ինչո՞ւ կը դարմանաս: Աստուծոյ տունը կը դռնընդունք:

Սուրբ սարսուռ մը վաղեց Չարմայրի երակներուն մէջ ու ցնցեց անոր արդէն խարխուլ էտութիւնը:

— Կ'աղաչե՛մ, կը պաղատի՛մ, գոչեց Չարմայր, ըսէ՛ ինձի աղջի՛կս, ճշմարտութիւնը մի՛ ծածկեր, ո՞վ ես դուն, ո՞ւր է իմ նախկին ուղեկիցս, երիտասարդ ձիաւորս, այս պահուս ո՞ւր կը գտնուինք, ինչո՞ւ հոս առաջնորդուեցայ, քո պաշտած Գրիտոսի՛դ սիրոյն, պատմէ՛ ինձի, պարզէ՛ այս դաղանի՛քը...:

Կինը, անժպիտ, պահ մը դիտեց հէք մարդուն տառապալին դէմքը, յետոյ ըսաւ.

— Համբերէ՛ քիչ մը...:

Չարմայր ակամայ կը հեակէր այս անծանօթ կնոջ, կախազան տարուող մահապարտի մը դեղեւումով: Պաղատալին նալուածք մը կը մըխըրճեր Թանձր խաւարին մէջ, զո՛ւր փնտելելու էր երեւապարդ հիւքը, որուն սողոսկիւր տեսած

էր այս խորհրդաւոր քարանձաւին դռնէն ներս:

Ապէս, յամբարայլ ու դողդոջուն, միշտ կընող հեռեւելով, անցաւ ցած կամարներու տակէն, յաւէրժական ապառաժներու ցուրտ ոտամուկ քրտինքը ծծեւէն, մինչեւ ու հասաւ խորշի մը մէջ, ուր կինը յանկարծ կանգ առաւ:

Խորը, ձեղունէն կախուած կանխեղ մը կը պլպլար, մեռելային նշոյլ մը սփռելով բոլոր տիքը: Խոնկի դգլխիչ բուրում մը կը ծաւալէր միջոցին մէջ: Հոն փոքրիկ խորանի մը առջեւ ծնրադիր, կիսամերկ, գլխաբաց, մարդ մը կ'ազօթէր, սպիտակափառ ծերունի մը:

Չարմայր քողաւոր կնոջ քովէն չէր բաժնըւեր, սուրբ սոսկումով մը համակուած, ասքերը սեւեռած՝ աղօթող մարդուն, որուն Թաւ յօնքերուն տակէն մռայլ բոցեր կ'արձակէին երկու խարոյկ ասքեր:

— Աստուած իմ, կը հնչնար ու կը հծծէր հէք ծերունին, եր՞բ պիտի պարզուի դաղտնիքը, ո՞ւր մնաց հիւքս, ո՞վ է այս կինը, ո՞վ է այս մարդը:

Սեւերու մէջ փաթթուած ու քողաւոր կինը՝ Չարմայրի ասքերուն մէջ կը կարդար անոր խռովանքն ու տուայտանքը, կ'ուզէր վերջ մը դնել անոր անկարելի տանջանքին: Ուստի, երկեղածօրէն մօտեցաւ այն ալեղարդ ու պատկառելի մարդուն, որ քարայրին տէրը կը թուէր ըլլալ, համբուրեց անոր ձեռքը, եւ ցոյց տալով Չարմայրը.

— Հա՛յր սուրբ, ըսաւ հեծկտուքիմէջ խեղ-

դըւող ձայնով մը, կ'աղաչեմ, քիչ մը լսեցէ՛ք այս բարի մարդը:

Յետոյ դառնալով Զարմայրի.

— Մօտեցի՛ր նայիմ, ըսաւ, պատմէ՛ ինծի ո՞վ ես դուն:

— Զորին պահապանը, պատասխանեց Զարմայր:

— Ո՞ր ձորին, հարցուց քարայրին մարդը:

— Արեւնի Զորին...:

— Արեւնի Զոր, կրկնեց մենակեացը, ո՞ւր է այդ Արեւնի Զորը:

— Այս լեռան ստորոտէն մէկ ժամ հեռու կը գտնուի, ձիու գնացքով, պատասխանեց Զարմայր:

— Ինչո՞ւ, երբէ՞ն ի վեր այդպէս կը կոչուի այդ ձորը, հարցուց մենակեացը:

— Դեռ հազիւ կէս ամիս կայ, շարունակեց Զարմայր, մեծ ոճիւրը գործուեցաւ հոն եւ այն չարաշուք օրէն ի վեր է որ Արիւնի Զոր կը կոչուի:

— Պատմէ՛ նայիմ մեծ ոճիւրը...:

Զարմայր կը դողար, քարայրի մարդուն ձայնին մէջ սպառնական շեշտ մը կար:

Պահ մը լռութիւն մը տիրեց քարայրին մէջ, մերթ ընդ մերթ ընդհատուած կամարներէն կաթկթող շիթերուն արձագանգէն:

Զարմայր, ինքզինք ամիսիկելով վերջապէս գերմարդկային ճիգով մը.

— Աստուծո՛յ մարդ, ըսաւ, կ'աղաչեմ, նախ ինծի ըսէ՛ք թէ որո՞ւ ներկայութեան կը գտնու-

ւիմ, ո՞վ էք դուք, եւ ո՞վ է այս կինը, կ'աղաչեմ. ըսէ՛ք ինծի, տեսա՞ք գեղեցիկ երիտասարդ մը, որ քիչ առաջ այս քարայրը մտաւ, ձին դեռ դուրսը կը մնայ, ո՞ւր է այն երիտասարդը, որ զիս հոս առաջնորդեց, այն որ երէկ զիշեր հանդիպեցաւ ինծի Զորին մէջ ու յետոյ խրճիթս պառկեցաւ, եւ...:

— Ծերո՛ւկ, ընդմիջեց յանկարծ մենակեացը, իր արդէն խոժոռ դէմքին տալով դժնդակ արտայայտութիւն մը, դուն այդ հարցումներու պատասխանը սկստի առանս յետոյ. ես քեզի հիմա կը հրամայեմ որ պատմես Զորին մէջ գործուած մեծ ոճիւրը:

Զարմայր ա՛լ ինք իր տէրը չէր, տակաւ կ'ըմբռնէր թէ ստիպուած էր հնազանդիլ այս խորհրդաւոր մարդուն:

— Ս'ն, հրամայեց մենակեացը, պատմէ՛, շուտով պատմէ ոճիւրը:

Գողաճոր կինը նշմարելով Զարմայրի վարանումը, յանկարծ միջամտեց ու գրեթէ հրամայեց յետի.

— Ծերունի՛, Հայր Սուրբը մի՛ նեղեր, ըսաւ, շուտով պատմէ:

— Հայր Սուրբ, ըսաւ Զարմայր, այսօր ճիշտ տասնըհինգ օր եղաւ, մեր գիւղացի հովիւները լուր բերին ինծի թէ՛ իմ պահապանութեանս յանձնուած Զորին մէջ լսած էին ձիու անսովոր վրնջումներու եղերական արձագանգը: Զայնին առաջնորդուած, հասած էին ձորին մէկ անկիւնը, ուր գտած էին խրինջացող ձին, յուսահա-

տօրէն կայնած՝ արեւնաթաթաւ դիակի մը վրայ ։

— Անմիջապէս իրենց հետեւեցայ զաւակներուս հետ, հասանք այն տեղը, ուր ոճիթը դործւած էր եւ... :

— Յետո՞յ, ընդմիջեց մենակեացը ։

— Տեսա՞յ, շարունակեց Զարմայր, այս իմ թշուառ աչքերո՞վս տեսայ, վարկենապէս ճանչցա՞յ դիակը ։

— Որո՞ւն դիակը, հարցուց դարձեալ մենակեացը, ընդմիջելով ու տեղէն վեր վեր ցատկերով ։

— Մեր սիրելի սպարապետի՞ն, շարունակեց Զորին պահապանը, սրբելով աչքերուն արցունքները, որոնք իր խորշոմած երեսները կ'ողողէին. ա՛խ, ի՞նչպէս պատմեմ, զի՛նք ալ ճանչցցայ, ձի՛ն ալ... :

Մենակեաց ծերունին նշմարեց իսկոյն քողաւոր ու սեւադգեւատ կնոջ ջղաձգային գալարումները, որոնք կը մատնէին անոր ներսը պտուտքող փոթորիկը ։ Կշտամբանքի դժնէ նայուածք մը շանթեց անոր վրայ, աղբարարելով պահել իր պաղարիւնը, չարատաւորել իր տոհմին այնքան մեծապանծ անունը ։

Յետոյ, դառնալով Զարմայրին ուր կուլար.

— Յետո՞յ, ըսաւ հրամայական շեշտով մը, ի՞նչ ըրիք, մարդասպանը դուա՞ր ։

— Ա՛խ, Հայր Սուրբ, հառաչեց ծերունի պահապանը, սպարապետին աչքերը վաղո՛ւց փակուած էին, հովիւները չէին կրցած հասնի,

ներկայ ըլլալ անոր հոգեվարքին, դոնէ վանկ մը, բա՛ռ մը խլելու անոր շրթունքէն ։

— Ես ի՞նչ հարցուցի քեզի, ծե՛ր, յանդիմանեց քարայրին մենակեացը, դուա՞ք մարդասպանը ։

— Սպասեցէ՛ք, յարեց պահապանը, հո՛ղ պիտի գամ. մեր փորձառու դիւղացիներէն մահտեսի Մատ, հովիւներուն պետը, առանց դեպքերելու դիակին շուրջը, ձեւաւորներու խումբով մը սկսաւ հալածել, հետապնդել ոճրագործները ։

— Յաջողեցա՞նք գտնել ոճրագործները, հարցուց մենակեացը դարձեալ ընդմիջելով ։

Քարայրի մութին մէջ անոր աչքերը կը փայլատակէին ։

— Դեռ ո՛չ, Հա՛յր Սուրբ, պատասխանեց Զարմայր, ոճրագործները դեռ չի գտնուեցան, բայց հետապնդումները կը կատարուին ամէն կողմ. արդէն հետքերը գտնուած էին կ'ըսուի ։

— Ի՞նչպէս, որո՞նց վրայ կը կասկածուի, չէի՞ն խօսեր, ի՞նչ կը պատմէին դիւղացիները, դուն ի՞նչ իմացար, ի՞նչ էր ոճիրին շարժաւիթը ։

— Իմացա՞յ, Հայր Սուրբ, իմացա՞յ, շարժաւիթը յայտնի է, կը պատմէին մեր դիւղացիները ։

— Ի՞նչ կը պատմէին... :

— Եզիպտոսի Սուլթանին որդին, շարունակեց Զարմայր, գերի չէ՞ր ինկած... :

— Ի՛հ, ինկած էր, յարեց մենակեացը, ի՞նչ ըսել կ'ուզես ։

— Մեր սպարապետը չէ՞ր պանի բանտարկողը:

— Հա՛ւ, ընդմիջեց մեռնակեացը դժգոհ դէմքով մը, Սուլթանին որդին ի՞նչ գործ ունի այս ոճիւրին մէջ:

— Անի՛ եղած է ոճիւրին շարժառիթը, պատասխանեց Զարմայր, այսպէս կը պատմէին հովիւները:

— Ի՞նչ կը պատմէին հովիւները:

— Կ'ըսէին թէ երկար ժամանակէ ի վեր պատրաստուած էր դաւադրութիւնը, Սուլթանին որդին գերութենէ ազատելու համար:

— Որո՞նք էին դաւադիրները, հովիւները չէին խօսեր այդ մասին:

— Կը խօսէին, կը պատմէին թէ մեր սպարապետին գէ՛մ դաւադրութիւն պատրաստողները՝ Սուլթանին կողմէն վարձուած Հայ մատնիչներ էին:

— Շա՛տ լաւ, ո՞ւր մնաց Սուլթանին որդին, ուր է հիմա:

— Փախցուցի՛ն, Հայր Սուրբ, փախցուցի՛ն ..

— Ո՞վ փախցուց...

— Դաւաճանները, մատնիչները:

— Գոնէ ատոնցմէ մէկուն անունը չե՞ս գիտեր, հարցուց մեռնակեացը:

— Աշխա՛րհ գիտէ, Հայր Սուրբ:

— Ի՞նչ կը կոչուի:

— Գրիգոր՝, Գրիգոր՝, մատնիչ Գրիգոր...

Հովիւները կը պատմէին թէ՛ քանի՛ քանի՛ անգամներ, գիշերով անոր անցնիլ տեսած էին,

մեր Զորին մէջէն, քանի մը ձիաւորներու հետ, ու կ'ըսէին թէ անի՛ է սպարապետին սպաննիչը, եւ անի՛ փախցուցած է Սուլթանին գերի որդին...

— Դուք երբեք չի տեսա՞ր դի՞քը, հարցուց մեռնակեացը:

— Տեսա՛յ դի՛քը, տեսա՛յ:

— Ե՞րբ... եւ ո՞ւր...

— Ոճիւրը դեռ չի գործուած, մէկ շաբաթ առաջ, իմ խրճիթս իջաւ, գիշեր մըն ալ պառկեցաւ:

— Ի՞նչ կը պատմէր, ի՞նչ կը խօսէր:

— Կը գանգատէր սպարապետին դէմ, շատ քիչ կը խօսէր, գրեթէ միշտ լուռ կը մնար:

— Այն օրէն ի վեր ա՛լ չի տեսա՞ր, հարցուց մեռնակեացը, կասկածոտ նայուածք մը պլուտցընելով պահապանին վրայ:

— Ո՛չ, ա՛լ չեմ տեսն, պատասխանեց ծերունին անալլալ ու սլո՞ճառ դէմքով մը:

— Վերջապէ՛ս, ուրիշ ի՞նչ կը պատմէին հոս վիւնները:

— Կը պատմէին թէ քիչ ատենէն պիտի գըտնեն ու ձերբակալեն սպարապետին սպաննիչը, հայրենիքին թշնամին...

Բարայթին մեռնակեացը պահ մը լռեց, իր ըստ պիտակ մօրուքը դողդոջուն ձեռքերով կը չարչարէր, խորասուզուած ու թագուած՝ ով գիտէ ի՞նչ սեւ ու խորունկ մտածութեան մէջ: Մատնիչ մըն է, կ'ըսեր ինքնիքեն, սպարապետին սպաննիչը, դաթձեալ մատնիչ մը, միեւնոյն

ազգային պատմութեան կրկնութիւնը... Միւս միտ ու բարի պատմութեան մէջ հայեւացած կը տեսնէք ի՞նչ սեւ ու տխուր անցեալին պատկերքը, վերջիշումը կ'ունենար իր սեփական կեանքին: Ի՞նչ դեռ վառ, անշէջ երեւակայութեան մէջ, կը տեսնէք իր կէս դար առաջուան աղտոտ ու պղծալի կեանքը: Գրիգոր մատնի՛չ... Մատնիչ մըն ալ ինքը չէ՞ր միթէ. չէ՞ որ ինքն ալ նոյն դերին մէջ գտնուած էր կէս դար առաջ, երբ Հայոց անկախութեան ճգնաժամը դեռ կը պլպլար Կիլիկիոյ ազատ սարերուն վրայ, եւ երբ տա-կաւին ողջ էր Լուսինեան առիւծը, տարաբախտ Լեւոնը, որուն, անկումը վատօրէն ինքը պատ-րաստած էր, իրեն համախոհ անարժան իշխան-ներուն հետ ձեռք ձեռքի տուած. ինքը չէ՞ր Ոսիս յանձնումը կատարողը, ինքը չէ՞ր Հալէպի ամիրային, Տավուտ պէկին ու Ապուսպէքըր զօ-րավարին բանակներէն ռահվիրան. ինքը չէ՞ր Սոյս բերդին հաւատարիմ զինուորներուն միջեւ սլաւահռոտի հրդեհը վառողը. ինքն ալ կէս դար առաջ մատնիչ մը չէ՞ր, Հայոց վերջին թագաւորին մատնի՛չը...:

Ու հիմա, մինչ Աթէնի Ձորին ծերունկ պա-հապանը, Հեթում սպարապետին սպաննութեան պաշտօնաները կը պատմէք, ինքզինք եղբայ-րացած, նոյնացած կը գտնէք անոր սպաննիչին՝ Գրիգոր մատնիչին հետ, ասոր ու անոր միջեւ լո՛կ կէս դարու միջոց մը միայն կը բաժնէք զիջեալ իրարմէ. ինքն ալ մատնիչ մըն էր, բա-նդին ամենատոկալի, քստմեղի ու խտապած է-

մաստովը. մէկ խօսքով, արքայասպան հրէ՛շ մըն էր ինք, որ, կիլիկիան արեւուն մարը մտնելէն ետք, յիսուն երկար տարիներէ ի վեր, կ'ազօ-թէր, կ'ապաշխարէր այս քարայրին մէջ, որ իրեն քաւարան ծառայելու սահմանուած էր...:

Հա՞րկ է ուրեմն յիշեցնել թէ՛ այդ մենակ-եացը՝ Լեւոն Ե.ի մատնիչներէն էր: Կանչի բեր-դարէր Վասիլ իշխանը, որ իր ճիւղային ա-րարքին եղբրական հետեւանքները անսխիւ-ետք, խղճի խայթէն տանջուած, ինքզինքը վանքի մը ծոցը նետած էր, երբ դեռ հաղիւ երեսուն տարու էր, հագած էր սեւ սքեմը, եւ ուխտած՝ ծովով, աղօթքով ու ասպաշխարանքով անցնելու իր խորտակուած կեանքին շնացած օրերը:

Այդ ութսուն տարու ծերունի'ն իսկ էր քա-րայրի գաղտնիքը, որ Կիլիկիոյ վերջին արեւնոտ օրերու կէս դարու պատմութեան միակ կեն-դանի ներկայացուցիչը կը նկատուէր:

Հապա քողաւոր կի'նը, հապա Արիւնի Ձորին ճիւղորը...:

Վէպիս ընթացքին մէջ յաջորդաբար սլտի ծանօթանանք այդ խորհրդաւոր դէմքերուն:

Գ.

ՔՕՂԱԻՈՐ ԿԻՆԸ

Քարայրին մարդը բաւական կարեւոր խոստովանութիւններ քաղած էր ծերունի Զարմայրին բերնէն:

Ա՛լ կասկած չիկար, Հեթում սպարապետին սպաննիչը Հայ մըն էր, Գրիգոր մատնի՛չը. սաւկայն մեղսակիցնե՛րը...:

Կը մնար հիմակ այդ մատնիչը ձերբակալել՝ նո՛նիսկ Զարմայրին ձեռքով:

Ուստի, աւելորդ կը նկատէր քարայրին մէջ արգիլուած պահել տակաւին ու հարցումներով չարչարել միամիտ ծերունի մը, որ արդէն կը տառապէր, քարայրին աղջամուղջին մէջ զո՛ւր փնտռելով ձիաւոր երիտասարդը, որ առջի գիշեր հիւր եղած էր իրեն, եւ զինք հոն, այդ խորհըրդաւոր քարայրին դուռը բերած, ձգած ու հեռացած էր:

Երբ հարցաքննութիւնը վերջացաւ ու քիչ մը շունչ առաւ, Զարմայր, քիչ մը համարձակութիւն առնելով քարայրի մարդուն սլաճառ դէմքէն ու քաղցր նայուածքէն.

— Հա՛յր Սուրբ, ըսաւ դողդոջուն ձայնով մը: արդեօք ո՛ւր մնաց հիւրս:

— Ո՞ր հիւրդ, հարցուց Մենակեացը զարմացկոտ դէմքով մը:

— Զիւլա՛ւրը...:

— Ի՞նչ ձիաւոր, դարձեալ հարցուց Մենակեացը, աւելի զարմացկոտ դէմքով մը:

— Դուք չէ՞ք գիտեր, Հայր Սուրբ, կը պաղատէր Զարմայր, առջի գիշեր Արիւնտտ Զորին մէջ հադիպեցաւ ինձի, գիշերը խրճիթս պառկեցաւ. այսօր առտուան դէմ միասին մեկնեցանք. հասանք նոյն քարայրին դուռը, յետոյ զիս հոն ձգեց, քարայրը մտաւ, ա՛լ չերեւցաւ:

— Քեզի ո՞վ հոս առաջնորդեց, հարցուց Մենակեացը թեթեւ ժպիտով մը:

— Ահա՛ իմ առաջնորդս, ըսաւ Զարմայր, ցոյց տալով քողաւոր կինը, որ մտիկ կ'ընէր այս խօսակցութիւնը:

— Շա՛տ լաւ, յարեց Մենակեացը, ինձի նայէ՛ ծերունի՛, հիմա պիտի մեկնիս քարայրէս՝ երիտասարդ ձիաւորին հետ:

— Բայց ո՞ւր է, հարցուց ծերունին ապշահար դէմքով մը:

— Համբերէ՛. քիչ մը, համբերէ՛, կրկնեց Մենակեացը, հիմա պիտի գայ:

Եւ դառնալով քողաւոր կնոջ.

— Գնա՛, ըսաւ հրամայական շեշտով մը, կանչէ՛ հիւրը, թո՛ղ գայ, տանի ծերունին:

Քողաւոր կինը հեռացաւ, քարայրի մթուժեան մէջ սողոսկեցաւ, թողլով առանձին երկու ծերունիները:

Մենակեացը, շարունակելով իր խօսքը.

— Ես քեզի սիրեցի, ըսաւ ժպիտով մը, ջա՛ն սիրեցի. այսօր հետեւ յաճախ պիտի այցելես. քա-

բայրին դուռը միշտ բաց է քեզի համար, կը հասկնամ:

Զարմայր գլխի յարգալիք խոստովմով մը պատասխանեց.

— Զիաւոր երիտասարդը քեզի պիտի ընկերանայ, շարունակեց Մենակեացը, քեզի հետ պիտի վերադառնայ խրճիթդ, ո՛չ ոք պիտի իմանայ հոս այցելելու եւ պէտք է գաղտնի մնայ բո-
որ այս խօսակցութիւնը. եթէ երբեք մէ՛կ բառ դուրս ելլէ բերնէդ, գիտցած ըլլաս, տո՛ւնդ կը քանդուի:

Զարմայր սկսաւ դողդալ. Մենակեացը տա-
կաւ սպառնալից, տակաւ դաժան կերպարանք մը կ'առնէր, եւ ձայնը, քարայրին կամարներուն տակ, խուլ որոտման մը տպաւորութիւնը կը ձգէր:
Գաղտնապահութիւնը, Հայր եւորբ, ինձի հա-
մար եղած է ամբողջ կեանքիս ուղեցոյցը:

— Ապրի՛ս ուրեմ, յարեց Մենակեացը, երե-
տասարդ ձիաւորը դարձեալ խրճիթդ պիտի պառկի
գիշերը, հոն պիտի կանչես՝ բերել տաս բոլոր մո-
տակայ գիւղերուն հովիւները, մանաւանդ ա-
նոնք որ տեսած են սպարապետին սպաննիչնե-
րուն փախչիլը. ամբողջ գիշերը պէտք է զանոնք
մէկիկ մէկիկ հարցաքննէ՛ք երիտասարդին հետ,
պէտք է ամէն կողմերը պաշարել տաք. մէկ
խօսքով, մինչեւ վաղը, դեռ արեւը չի ծագած,
պէտք է գտնէ՛ք, բռնէ՛ք ու հո՛ս բերէ՛ք մար-
դասպանը:

Երբ այս վերջին բառերը կ'արտասանէր, ըս-
պիտակ յօնքերուն տակ վառող երկու աչքերը
մռայլ բոցեր կ'արձակէին:

— Բայց եթէ մինչեւ առտու կտրելի չըլլայ
գտնել մարդասպանին հետքը, առարկեց Զար-
մայր, վերհերոս ու դողողուն ձայնով, այն ատեն
ի՞նչ պիտի ընենք, գոնէ մէկ քանի օր միջոց
տալու է, Հայր Սուրբ:

— Ո՛չ, շեշտեց քարայրին մարդը, մէ՛կ ժամ,
աւելի միջոց չեմ կրնար տալ, ճերո՛ւկ, գիտցած
ըլլաս, եթէ մինչեւ վաղը մարդասպանը չի գտ-
նէ՛ք, դո՛ւն պատասխանատու պիտի ըլլաս, դո՛ւն...

Ու ցուցամատը բարձրացուց մոռթ օդին մէջ:
Նայն պահուն քայլի թերթեւ շրուկ մը լսուե-
ցաւ, շուտով եկաւ երկուքին մէջտեղը կայնեցաւ
Զարմայրի հիւրը, բարեւ բռնած:

— Ինձի նայէ՛, տղաս, ըսաւ Մենակեացը,
գուցե դարձեալ հիւր պիտի մնաս այս բարի մար-
դուն խրճիթը. ես հարկ եղածը պատուիրած եմ
իրեն, շուտով մեկնեցէ՛ք:

Իրիտասարդը մօտեցաւ եւ աջը համբուրելով.

— Հայր Սուրբ, ըսաւ, օրհնէ՛.

— Աստուած՝ օրհնէ, մերջեց Մենակեացը
սրտապին մաղթանքով մը, Տէրը ձեզի հետ ըլլայ:
Ոտքի ելաւ Զարմայր եւ խոնարհելով մինչեւ
գետին, ի՛նքն ալ առաւ աջը, եւ ընդունեց մե-
կեւոյն օրհնութիւններէն:

Մոռթին մէջէն, ցածուկ կամարներու տակէն,
մանուածապատ կածաններէ կ'անցնէին: Զարմայր
միշտ կը հետեւէր երիտասարդին, առանց խօսելու
եւ առանց վայրկեան մը կանգ առնելու:

Կը քալէին, կը քալէին շարունակ մութին
մէջէն, մինչ վերէն, ապառաժ ձեղունէն շիթ

շեթ հը կաթհթէր ջուրը, այդ գերեղմանային միայնութեան մէջ սարող միակ կենդանի ձայնը:

Հասան վերջապէս քարայրին բերանը, ուրկէ արեւի տեղոյն ճառագայթները կը սողոսկէին ներս: Լոյս աշխարհը մտան դարձեալ:

Թփռւումներուն մէջ հանդարտօրէն արածող ձին յանկարծ իրենջաջ, ականջները վեր տնկեց. իր տիրոջ քայլերուն շշուկը լսած էր:

Մօտեցաւ երիտասարդը, ձիուն սանձէն բռնեց ու Ջարմայր միշտ ետեւէն, սկսան լեռնէն վար իջնել:

Ստորոտը, ազբիւրին եղբրքը հասան ու հոն կանգ առին:

Ջարմայր մինչեւ այն վայրկեանը բերանը բան մը չէր դրած, քաղցէն աղիքները կը դալարուէին: Երիտասարդը, քարայրէն իր հետը բերած լաւաքը հանեց, ծառին տակը, աղբիւրին եղբրքը նստան ու միասին ճաշեցին, դեղջուկ պարզուկ ճաշ մը, հաց, կարագ ու մեղր:

Յետոյ, սառնալուր աղբիւրէն ծորաւնին անցողին եւ իրձիթին ճամբան բռնեցին:

Երիտասարդը թէեւ հիծած, բայց դանդաղ կը քալեցնէր ձին, Ջարմայրին քայլովը, որուն հետ ընտանի խօսակցութեան մը բռնուած էր:

— Զաւակս, կ'ըսէր Ջարմայր կշտամբող գէմքով, ո՞ւր անյայտացար, քարայրէն ներս մտար, ա'լ չհրեցար ուրիշ անգամ:

— Այսպէս պատուէրուած էր ինձի, կ'ըսէր երիտասարդը լուրջ դեմքով մը:

— Ո՞վ պատուիրած էր...:

— Մեր Հայր Սո՛ւրբը, քարայրին տէրը...:

Ջարմայր քաջալերուած, փորձեց աւելի խորը պեղել, հասկնալու համար այն խորհրդաւոր քարայրին դադտնիքը:

— Ո՞վ էր ուրեմն այդ սեւադգեւտ քաղաքավար կինը՝ որ զիս ներս առաջնորդեց եւ մինչեւ վերջը Հայր Սուրբին քովէն չի բաժնուեցաւ ու լսեց մեր բոլոր խօսակցութիւնները:

— Բայց մոռցա՞ր, յարեց երիտասարդը կըշտամբող շեշտով մը, քեզի ի՞նչ պատուիրեց Հայր Սուրբը, դադտնապահութիւն, չէ՞...:

Ջարմայր ապշահար, ձիուն մօտեցաւ ու բացաբանչեց:

— Բայց դուն ո՞ւր էիր, ինչպէ՞ս իմացար Հայր Սուրբին պատուէրը,

— Ես հոն էի, պատասխանեց ժպտելով, ամէն բան իմացայ:

Ջարմայր զուր կը փորձէր զսպել իր զարմանքը, ինքզինք անկարող կըզգար պահելու իր հանդարտութիւնը, այնքան կը չարարուէր միաքը՝ մէկ օրուան մէջ իրարու յաջորդող այսքան տարօրինակ դէպքերէն ու հանդիպումներէն:

Այսպէս երկու խօսակցները կը շարունակէին ճամբան, մերթ-ընդ-հատելով, մերթ-վերսկսելով իրենց խօսակցութիւնը՝ որ տակաւ ջահեկան կը դառնար:

Բլուրէ մը վար իջած էին արդէն, երբ հռուսէն, մշուշներու մէջ երեցաւ Ջարմայրի խըրձիթէն բարձրացող մուկը:

Բլուրին ստորոտէն կըսկսէր երկարաձգուել:

լայնատարած դաշտը, զոր կտրեւէ յետոյ պեռի մտնէին Արեւնի Զորին մէջ:

Երիտասարդը սկսաւ առաջանալ դանդաղափայլ, մինչ Զորին ծերուկ պահապանը կը հետեւէր իրեն ձիուն հետ, համընթաց քայլերով:

Դաշտը կտրած ու Զորին մէջ մտած էին, երբ երիտասարդը վար իջաւ ձիէն ու սկսաւ քաշել Զարմայրին հետ՝ որ ձիուն սանձէն բռնած, իր հիւրը կ'առաջնորդէր դէպի խրճիթը:

Զարմայրի սիրտը կը բաբախէր՝ քանի՜ կը մօտենային խրճիթին. կը խորհէր թէ արդեօք ի՞նչ ըրած էին հովիւները, կըրցած էին գտնել Սպարապետին սպաննիչը, կամ զո՞նչ անոր հետքը, կամ թէ յաջողած էին ձերբակալել վատը, մատնիչը. արդեօք ի՞նչ անակնկալ կըսպասէր իրեն հոն, իր խրճիթին մէջ, ուրկէ մեկնած էր նոյն օրուան առտուն:

Իսկ ձիաւոր երիտասարդը, Սպարապետին եղբական մահուան կսկիծը վառ՝ իր սքտին մէջ՝ կ'երեւակայէր սպաննիչը ձերբակալուած իր մեղսակիցներով, բարի հովիւներուն ձեռքով Զարմայրի խրճիթը բերուած, շրթայի դարձուած, եւ ինք դէմ հանդիման ոճրագործին, — միշտ իր երեւակայութեան մէջ —, կը պատրաստուէր խոյանալ անոր՝ դաւաճանին ու մարդասպանին վրայ, մէ՛կ հարուածով վրէժը լուծելու իր. . . պաշտելի սպարապետին:

Վերջապէս մօտեցան պուրակին՝ որ ձորին ծայրը խրճիթը կը հովանաւորէր:

Զարմայր, հայրական հոգածու գոցովով մը, դառնալով ձիաւորին,

— Սիրեցեալ՝ դաւախ, ըսաւ անոր, ձիդ հեծի՛ր, թո՛ղ քեզ ձիւն վրայ տեսնեն:

Երիտասարդը նետուեցաւ ձիուն վրայ, եւ երկուքը միասին մտան պուրակին մէջ:

Քանի մը վայրկեան ալ, եւ հասած էին արդէն խրճիթին քարպապին տակ:

Զարմանքով տեսան հոն, խրճիթին բոլորովն ընդունուած մեծ թիւով գիւղացիներ, երկու սեռէն ալ, որոնք իրենց արտակարգ շարժուածքներով ու խառնաձայն աղմուկով, կը գտնացնէին ձորը:

Երիտասարդը ձիուն վրայէն դիտելով այս ամէնը, դարձաւ Զարմայրին, որ միշտ ձիուն քովէն կը քալէր.

— Ի՞նչ է այդ ամբոխը, հարցուց ծերուկ պահապանին, ի՞նչու արդեօք հաւաքուած են հոն:

— Արտակա՛րդ է, արտակա՛րդ բան, յարեց ծերուկը գլխի երերումով մը, երբեք այդպէս տեսարանի մը ներկայ չեմ եղած ես, քանի՜ այս ձորին պահապանութիւնը կ'ընեմ:

— Ի՞նչ կը կարծես որ եղած ըլլայ, հարցուց երիտասարդը յուզուած ու զարմացած դէմքով մը, ի՞նչ է պատահեր արդեօք:

Ու այսպէս խօսակցելով գուրս ելան պուրակին մէջէն ու հասան խրճիթին առջեւ:

Ահագին բաղմունքիւն մը, մանուկ, երիտասարդ, սառու, ծեր, շրջակայ բոլոր գիւղերը, հոն էին, խրճիթին բոլորովն:

Երբ նշմարեցին Զարմայրը, որ ձիաւոր երի-

տասարդէին քովէն կը քալէր, միահամուռ գո-
չեցին՝ վրան վազելով:

— Մարդասպանը, մարդասպանը, սպարապե-
տին սպաննի՛չը...:

Ձիաւորին սիրտը թռնալու ելաւ, անմիջապէս
վար իջաւ ձիէն:

Երկսեռ ամբոխը ճամբայ բացաւ Զարմայրի,
որ աջ ու ձախ կը դառնար ու կը բարեւէր ներ-
կաները:

— Ո՞վ է արդեօք, ո՞վ կրնայ ըլլալ այս գե-
ղեցիկ կտրիճը, կ'ըսէին իրարու ականջին փըս-
փըսալով ու իրարու խորհրդաւոր ակնարկներ
դրկելով:

— Ի՞նչ աղուոր կտրիճ է, կ'ըսէր մանկամարդ-
կին մը քովի կնոջը, որ ծծկեր երախտան գրկած,
ամբոխին հետ եկած էր հոն՝ տեսնելու համար
մարդասպանը:

Եւ ամէն կողմէ կատաղի աղաղակներ կը
բարձրանային.

— Ո՞ւր է, ո՞ւր է դաւաճանը.

— Յոյց տուէ՛ք մարդասպանը.

— Ո՞ւր է սպարապետին սպաննիչը:

Ուրիշ աղաղակներ կը յաջորդէին աւելի ուժգին
եւ աւելի սպառնական:

— Մեր սպարապետին սպաննի՛չը կ'ուզենք,
երեւան հանեցէ՛ք:

Ուրիշ ձայներ կը լսուէին.

— Դեռ պիտի սպրի՞նք...:

— Ասրի՞... կը յարէր ուրիշ մը խուլ որոտու-
մով մը:

— Յանձնեցէ՛ք մեղի, մեղի՛ յանձնեցէ՛ք, կը
առւային երիտասարդներու խումբեր, որոնք
խրճիթը շրջապատած, կըսպառնային խորտակել
դուռը եւ մուտքը բռնադատել:

— Ո՞ղջ յանձնուի թող մեղի, ո՞ղջ ողջ, կը
կրկնէին խումբ մը կիներ, քարերով զինուած.
պիտի քարկոծենք, պիտի քարկոծենք այդ դա-
ւաճանը:

— Քարկոծե՞լ, կ'ընդամանային ուրիշ կիներ,
ի՞նչ քարկոծել, մեր ձեռքով պիտի մորթենք,
մենք պիտի քերթենք անոր մորթը եւ պիտի
քաշկուտենք անոր գարշելի դիակը, անի՞ծեալ
գա՛նկը պիտի ջախջախենք ու քարէ քար դար-
նելով, պիտի տանինք ճիշտ այն տեղը, ձորին
այն կէտը՝ ուր մեր պաշտելի սպարապետին ա-
րիւնը թափեց:

— Ո՛չ, ո՛չ կը կրկնէր ուրիշ խումբ մը,
երկսեռ ամբոխին մէջէն, կորաքամակ ծերերու
խումբը, անկիւս պէտք չէ սպանուի, պէտք է
տակաւին ողջ պահուի, պէտք է կիլիկիոյ բոլոր
գիւղերը, բոլոր աւանները, բոլոր քաղաքները
տեսնեն զանի. պէտք է թընին անոր երեսը, պէտք
է հրապարակներու վրայ ցուցադրեն այդ հրէշը,
ինչպէս նորոգութիւն մը, ինչպէս ընտելացած վայ-
րենի գազան մը, պէտք է անարգանքի սիւնին
գամուռի ալն ճիւղալը՝ որ արի՛ւնը մտաւ մեք
աննման Սպարապետին, մեր միակ պաշտպանին
ու թշուառ Հայրենիքի պաշտպանին արի՛ւնը...:

Ու ծերերը կը հեծկլտային, կիները կը կո-
ծէին ու կ'ողբային, պատանները՝ վրէժի

բառնցքներ կը բարձրացնէին օդին մէջ. մէկ խօսքով, ամբողջ բաղմոնթիւնը միահամուռ ազդակ մը կ'արձակէր.

— Վրէ՛ժ, վրէ՛ժ...:

Ամբոխին կիրքերը կատաղութեան զենիթը հասած էին, անկարելի էր հանդարտեցնել միտքերը: Կոհակահոծ ծով մը, երթալով կը փրփրէց, հ'ուռէր ու կը մռնչէր...:

Երիտասարդին հոգին կը խայտար, սիրտը կը սարսուռ վրիժախառն հրճուանքով մը, սուրբ օրոմառութեան բոց մը կը սուրար անոր երակներուն մէջէն: Անպատու մ'իսկութիւն մը կը գինովցնէր անոր սգաւոր սիրտը: Արդաւաստանը ձերբակալուած է, կ'ըսէր ինքներեն, խրճիթին մէջ բանտարկուած՝ պէտք է ըլլայ:

Համբարութիւնը սպառած, իսկոյն, Զարմայրի հետ, ձեռքեց երկսեռ ամբոխը, առաջացաւ դէպի խրճիթին դուռը, եւ ներս մտաւ, մինչ հետաքրքիր բաղմոնթեան աչքերը կը հետեւէին իրեն:

Ի՞նչ կար արդեօք, ո՞վ կար խրճիթին մէջ:

Զարմայր ճիշտ վրցողց,

— Աստուած իմ, փառք քեզ, մարդասպա՛նը... մարդասպա՛նը...:

Խրճիթին խորէն, մութ անկիւնէն կուգար ընդհատ ընդհատ հռնդիւն մը, վերաւորներու ողորմուկ հծծիւնը:

Դուրսէն, խրճիթին առջեւ խռնուած մօրեգին ամբոխին խառնակ ժխորը կը լսուէր շաղոնակ:

Հարկերաւոր բերաններէ նոյն աղաղակը կը լսուէր:

— Դո՛ւքս, դո՛ւքս հանեցէք մարդասպանը, ժողովուրդին արդարութեանը յանձնեցէք այդ... ազգադաւ ոճբագործը:

Խրճիթին մէջ ո՛չ ոք կար, տնեցիները դուրս ելած էին, երկսեռ ամբոխին մէջ խառնուած:

Հեծեծանքները, հռնդիւնները կը լսուէին ներսէն ընդհատօրէն, հետդհետէ՝ աւելի յաճախ:

Հոգեվարքի գալարովներուն մէջ տապալակող թշուառներու տխուր խմբակ մը կը անհնուէր հոն, ներսը:

Խրճիթին տէրը Զարմայր, անդադար դոհուլթիւն ու փառաբանութիւն կը զրկէր երկինքը:

— Փա՛ռք քեզ, Տէր, փա՛ռք քեզ, մտրդասպա՛նը մարդասպա՛նը...:

Երիտասարդը կշտամբեց ծերուկը:

— Ո՞վ մարդ, ի՞նչ է այս, ի՞նչ ըսել կ'ուզես, ո՞ւր է մարդասպանը, տեսա՞ր, կը ճանչնա՞ս:

— Տեսա՛յ, տեսա՛յ, դաւա՛կս կը կրկնէր Զարմայր՝ ուրախութեան շեշտով մը:

— Ո՞ւր է...:

— Հո՛ն է, հո՛ն, կը կրկնէր Զարմայր, չե՞ս տեսներ մութին մէջէն շողացող աչքե՛րը, չե՞ս լսեր հռնդիւնները...:

Եւ ծերունին կուլար ցնծութենէն:

Երիտասարդը, ծերունիին ասպհովիչ յայտաբարութեան վրայ, ուղղեց աչքերը դէպի խրճիթին անկիւնները, եւ մութին մէջ նշմարեց դա՛ժտան դէմքով մարդ մը, կատաղած աչքերով մէջ

Ամբոխին մէջէն հինգ հոգի զատուելով, մօտեցան Զարմայրի ու ըսին.

— Մե՛նք գտանք, մե՛նք ձերբակալեցինք ու հոս բերինք ղինքը:

— Ուրեմն, միջամտեց հիւրը, դո՛ւք միայն պէտք է մտաք, պէտք է պատմէք թէ ի՞նչպէս յաջողեցաք:

Երկուսն ամբոխը սկսաւ ցրուել. ամէն ոք իր գիւղը վերադարձաւ:

Զարմայրը պատուիրեց իր ընտանիքի անդամներուն պահ մը հեռանալ, երբեք չի դուրսել խրճիթին մօտերը. յետոյ ներս առաւ միւս հինգ գիւղացիները, իր հիւրին հետ խրճիթին դուռը փակեց:

Երկուստարդը միշտ կը նայէր, կը դիտէր խրճիթին խորը, աչքերովը տեսնելու համար իր... սպարապետին սպաննիչը,

Նոյն պահուն յաճախակի սկսաւ լսուել հըռընդիւն մը, որ կը թուէր ըլլալ մահամերձի մը վերջին շունչի տուրելառը:

Եւ երօք, վերաւորներէն մէկը, պիղծ հոգին կը փչէր:

— Ի՛, ըսաւ Զարմայր, դառնալով հինգ գիւղացիներէն մէկուն, որ միւսներէն աւելի ծեր կը թուէր, եղբա՛յր Աւագ, պատմէ՛, ի՞նչպէս եղաւ, ե՞րբ հասաք, ի՞նչպէս բռնեցիք, ամէնը պատմէ՛ մանրամասնօրէն:

Եղբայր Աւագ սլակեցաւ ու բարի գիւղացի մընէր, հետապնդողներէն մէկը. պահ մը կեցաւ, յետոյ դառնալով Զարմայրի ու քովինը ցոյց տալով անոր, ըսաւ,

— Մահտեսի Տատին հարցուցէ՛ք, անի գիտէ մանրամասնութիւնը, մենք իր թերւին տակ էինք, ի՛նք բռնեց եւ ձերբակալեց բո՛ւն մարդասպանը. մենք ալ մեղսակիցները հալածեցինք, գտանք ու հոս բերինք:

— Լա՛ւ, ընդմիջեց Զարմայրի երկաստարգ հիւրը, Մահտեսի Տատին հարցուցէ՛ք:

Ու Մահտեսի Տատը սկիզբէն մինչեւ վերջը պատմեց հետապնդումին ու ձերբակալման բոլոր սլարագաները, յիշելով ամենայնոք մանրամասնութիւնները:

Սակայն Զարմայրի հիւրը կը փափաղէր մաքրասալանը տեսնել եւ անոր բերնէն լսել սոսկալի ոճիւրին պատմութիւնը: Ուստի, խնդրեց խրճիթին տիրոջմէն իր ներկայութեանը հանել սպաննութեան գլխաւոր հեղինակը:

Զարմայրի աղգարար ակնարկին վրայ, հետապնդող հովիւներուն պիտը, Մահտեսի Տատ, ուղղուեցաւ դէպի խրճիթին խորը՝ ուր բանտարկուած էին սպարապետին սպաննիչները:

Ի՛նչ յետոյ վերադարձաւ յաղթանակի զուարթ ու խորիտ դէմքով մը, իրեն հետը բերելով պաւրան մը վիզին անցուած ու ոտքը շղթայուած ոճրագործի դէմքով մարդ մը, որ սակայն քայլուած ու ընկճուած կ'երեւար:

Տատ մօտեցաւ Զարմայրի հիւրին ու ցոյց տալով ոճրագործը.

— Ահա՛, ըսաւ, սպարապետին սպաննի՛չը:

Հիւրին աչքերէն վրէժի կայծեր ցատկեցին, մինչ մարդասպանը կը դողար անոր առջեւ, ամբողջ մարմնովը:

Գիւղացիները սոսկումով կը դիտէին տեսա-
բանը, ապշահար աչքերնին սեւեռած երիտա-
սարդին՝ որ նոյն սահուն վրէժինդեր աստուածի
մը սպառնալից դիւրը առած՝ վայրկեանէ վայր-
կեան կ'ալլափոխուէր:

Յոռւոյ, ահաւոր լուռութիւն մը տիրեց խորձի-
թին մէջ. ո՛չ ոք կը համարձակէր բերանը բա-
նալ, ո՛չ մէկ շշուկ կը լսուէր. միայն շղթանե-
րուն խուլ շառաչումները մերթ Եւր մերթ կը
խռովէին այս մեռելային լուռութիւնը:

Վերջապէս երիտասարդ հիւրը խզեց լուռ-
թիւնը, եւ.

— Դո՛ւն ես, որոտաց ուժգին, դո՛ւն ես,
ասպե՛տ Գրիգոր, սպարապետիս սպաննի՛չը... »

Եւ յանկարծ խոյացաւ մարդասպանին վրայ՝
որ սուր ու զարհուրելի ճիւղ մը փրցուց ու կըռ-
նակին վրայ թաւալեցաւ գետինը:

Ոտքերը սրկող սլաղ երկաթները շառաչեցին
ու վզին երկայն սլաքանը, տիրջը թաւալդոր
անկումին վրայ՝ սլլուեցաւ անոր անձոռնի մարմ-
նին, որ նուաղած, անշարժ փռուած էր դետին,
արձանի մը պէս:

Երիտասարդը, տեսնելով մարդասպանին նը-
ւաղումը, քարշանքով մը ետ ետ քաշուեցաւ ու
թողուց որ այնպէս անկենդան մնայ գետինը:

Յետոյ, երբ սթափեցաւ ան ու զարհուրագին
նայուածք մը պտտեց բոլորտիքը, երիտասար-
դը վրէժապահանջ ձայնը դարձեալ լսեցուց՝ ա-
հաբեկիչ ու մահացուցիչ նայուածք մը շանթե-
լով մարդասպանին:

— Քեզի՛ եմ, քեզի՛, ըսաւ, սլաքո՛ւն ասպե՛տ,
գո՛հ եղաք անշուշտ թափած անմեղ արիւնիդ
հոմար, չէ՞:

Մարդասպանը կը դողդողար, սլաղած աչքերը
չէին տեսներ, իսկ կը նայէին, անթարթ, արձա-
նացած.

— Լաւ նայէ՛, լաւ, շարունակեց երիտասար-
դը, աւելի սպառնական շեշտով մը. նայէ՛ անգամ
մը, պիտի ճանչնաս զիս անշուշտ...:

Ներկաները լուռ ու տխուր, բա՛ն մը չէին
հասկնար այս խօսքերէն: Իսկ Զարմայր, սեւե-
ռաբիւր, կը հետեւէր այս խորհրդաւոր խօսակ-
ցութեան:

— Խօսէ՛, խօսէ՛, շարունակեց երիտասարդը.
մի՛ քաշուիր, չի ճանչցա՞ր զիս:

Մարդասպանը մահացու սարսուռէ մը բըռ-
նըւած, չէր կրնար խօսիլ, շրթունքը կանգնե-
ցած, աչքերը սլաղած, դէմքը դալկահար, մահ-
ուան քրտինք մը կը թափէր:

Վերջապէս, կնքզինք ամփոփելով, սպասա-
խանեց յուսահատ ձայնով մը.

— Ճանչցա՛յ, ճանչցա՛յ, զոհիս... »

— Լո՛ւռ, ճիւղ, ընդմիջեց յանկարծ երի-
տասարդը, մի՛, մի՛ բանար ավիղձ բերանդ, լե-
զուդ քաշէ՛...:

Յետոյ դառնալով Զարմայրի.

— Առէ՛ք, տարէ՛ք, ըսաւ, թո՛ղ չի տեսնե՛ն
աչքերս, խաւար զնտան մը նետեցէք այս հրէշը,
այսուհետեւ անարժան է տեսնելու արեւին
լոյսը, տարէ՛ք, տարէ՛ք... »

Մարգարոսը վերստին խրճիթին մոտ լսեց
կիւնը տարին:

Զարմայրի հիւրը չէր կրնար զսպել իր բար-
կուծիւնը. մարգարոսական տեսքը դժգոհեցուցած
էր իր բովանդակ էութիւնը:

Իսկ Զարմայր ինքզինք բոլորովին կորսնցուցած
էր, մարգարոսական չի լրացուցած բառը լսելէն
ի վեր. արդեօք ո՞վ էր իր հիւրը, սպարապետին
հետ ի՞նչ կապ ունէր. ինչո՞ւ ա՛յսքան կը յա-
մառէր արդեօք չի յայտնելու իր ինքնութիւնը:
Խրճիթին մթնոլորտը շատ հեղձուցիչ կը
թուէր իրեն. ոտքի ելաւ ու սկսաւ ման գալ:

Յանկարծ գազափար մը ծագեցաւ մտքին
մէջ:

Խորհեցաւ թէ իր հիւրը պիտի յայտնէր ի-
րեն ո՞վ ըլլալը, եւ թէ պիտի պատմէր նաեւ
թէ ո՞վ էր քօղաւոր կիւնը, որ քարայրին մէջ
հանդիպած էր իրին, բայց թերեւս կը քաշուէր,
կը զդուշանար, չէր ուղիւ գիւղացիներուն ներ-
կայութեանը խօսիլ:

— Բարի՛ ծերունի, ըսաւ թաղփոտ դէմքով
մը, կ'ուզէի գիտնալ թէ ո՞վ էր քօղաւոր
կիւնը, չէ՞:

— Այո՛, սիրելի՛ դաւակս, այո՛, կրկնեց ծե-
րունին անձկոտ ու պաղատազին ձայնով մը,
կ'ուզեմ գիտնալ այն քօղաւոր կիւնը գաղտնիքը:

— Շա՛տ լաւ, շա՛տ լաւ, կրկնեց հիւրը, հիմա՛
պիտի գիտնաս. սակայն, յիշէ՛ Հայր Սուրբին
պատուէրը, միշտ յիշէ՛, այսուհետեւ, գիտե՞ս
ի՞նչ սոսկալի գաղտնիքներ պիտի յայտնեմ քե-

զի, բայց, դարձեալ կ'ըսեմ, յիշէ՛ քարայրին
մէջ խօսուածները...:

— Ինչո՞վ կրնամ արդեօք պահովել քեզ,
դաւակս, գաղտնապահութեանս մասին դեռ կը
կասկածի՞ս:

— Ձեմ՛ կասկածիր, ըսաւ հիւրը, բայց շատ
վտանգաւոր օրեր կ'ապրինք, մէն մի քայլիդ
լրտես մը կը հետեւի, վատ սողուն մը, որ մեք
հայրենիքի արիւնկղակ տէրերուն կողմէն վար-
ձուած է...:

— Շա՛տ ճշմարիտ է, դաւակս, հիմա ո՛չ ոք
կրնայ վտահիլ ուրիշի վրայ, եղբայր եղբոր
հօրը կը փսրէ. ա՛խ, երկիրը փճացա՛ւ, աւերե-
ցա՛ւ:

— Քօղաւոր կիւնը կ'ուզէի գիտնալ թէ ո՞վ
է. շարունակեց հիւրը.

— Այո՛, քօղաւոր կիւնը, կրկնեց Զարմայր
անձկոտ ձայնով մը, ո՞վ է արդեօք այն քօղա-
ւոր կիւնը.

— Բարի՛ ծեր, յարեց հիւրը ժպտելով ու
ծերսւկին ձեռքերը ձեռքին մէջ տաքցնելով,
այն քօղաւոր կիւնը հո՛ս է, հո՛ս, այս պահուս, եւ,

— Ո՞ւր է, ընդամենը յանկարծ.

— Հոս է, խրճիթիդ մէջ, պատասխանեց
հիւրը.

— Բայց ի՞նչպէս, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ հոս,
իմ խրճիթիս մէջ կը գտնուի ու ես զինքը չի
տեսնեմ:

— Կը տեսնե՛ս ընի, խորհէ քիչ մը, լաւ
մտածէ՛, որո՞ւ հետ կը խօսիս հարցուց հիւրը
խորհրդաւոր ժպտով մը:

— Բեզի հետ կը խօսեմ, պատասխանեց ծերունիքը:

— Ուրեմն, ինչո՞ւ չես կրնար հասկնալ թէ ո՞վ է քողաւոր կինը:

— Ո՞վ է...

— Ե՛մ եմ, ե՛մ...:

Ծերունին գոչեց սարսափահար.

— Կարելի՞ Բան է, միթէ դո՞ւն ես քողաւոր կինը:

— Անշո՛ւշտ, կրկնեց հիւրը:

— Աստուած եմ, բացադանչեց ծերունին, կարելի՞ Բան է ասիկա:

— Ինչո՞ւ կը զարմանաս, բարի՛ ծեր, ժամանակին փափկութիւնը կը հարկադրէ որ ծըպտեալ պտտինք:

— Աստուծո՛յ սիրոյն, զաւակս, կը պաղատէր ծերունին, մի՛ կատակեր, իրա՞ւ դուն ես քողաւոր կինը:

— Անշո՛ւշտ...:

— Ուրեմն դո՛ւն ես նոյնպէս ձիաւորը, շարունակեց Զարմայր, դո՛ւն ես այն ձիաւորը, որուն հանդիպեցայ երէկ գիշեր.

— Անշո՛ւշտ...:

— Դո՛ւն էիր ուրեմն որ նուազեցար, երբ Հեթում սպարապետին սպանութեան բռնի հաղորդեցի քեզի. բայց, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ ինձի, ինչո՞ւ նուազեցար:

— Բարի՛ ծեր, յարեց հիւրը, սպարապետին անունը մի՛ յեղչեղեր...:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ, շարունակեց հիւրը հեծկըտուքի մէջ խեղդուած ձայնով մը, որովհետեւ անոր այրի՛ն եմ ես.

— Դո՞ւն, սպարապետին այրի՞ն ես դուն.

Զարմայր } ուշաթափ պահ մը մոռցաւ ինքզինքը, մոռցաւ նաեւ խրճիթը: Յետոյ դարձեալ ինքզինք դտնելով ու ամփոփելով, հարցուց զարմանքով.

— Հիմա դո՞ւն ես քողաւոր կինը, դուն հիմա մեր սպարապետին այրի՞ն ես...:

— 'Իււ կը տարակուսե՞ս, կշտամբեց հիւրը, չե՞ս լսած, չե՞ս իմացած երբէք որ մեր վերջին թաղաւորին գերութիւնը տակնուվրայ ըրաւ կիլիկիան. անցորդները բնաւ չե՞ն պատմած քեզի իմ նախնիներս:

— Լսա՛ծ եմ, լսա՛ծ, կը կրկնէր ան գիտակցօրէն, ի՛նչպէս չեմ լսած մեր սիրելի, պաշտելի՛ սպարապետին հերոսահի տիկինը, Զարմանուհին՝ որ երբէք անոր քովէն չէր բաժնուեր, կը պատմէին.

— Շատ լաւ ուրեմն, շարունակեց հիւրը, անունս չե՞ս իմացած:

— Ի՛նչպէս ո՛չ, բողոքեց իսկոյն Զարմայր, հիմա դուն մեր սպարապետին այրին, տիկին Զարմանուհին ես:

— Նոյնի՛նքը...:

Եւ ծերունին ա՛լ չի կրցաւ զսպել իր վերդովումը, վիճկեցաւ, սկսաւ աղու պէս լալ:

— Ինքզինքիդ եկո՛ւր, բա՛րի ծեր, կշտամբեց Զարմանուհի, եթէ այդպէս պիտի յուզուես, ա՛լ չեմ խօսիր.

— Ներէ՛ ինծի, ներէ՛, կը պաղատէր ծերունիին, տարերքիս ներէ՛:

— Ուրիշ ինչե՛ր պիտի պատմեմ քեզի, կ'ըսէր հիւրը, Զարմայրի խորշումած ճակատը շոյելով:

Զարմայր ինքզինք վերստին ամոքեց ու կախուկեցաւ իր խորհրդաւոր հիւրին շրթունքէն:

— Ինչպէս ըսի քիչ առաջ, շարունակեց Զարմանուհի, մեր վերջին թագաւորին գերու-թեանէն ի վեր, ողբացեալ սպարապետին հետ, միշտ ծպտեալ կը թափառէի կիկիկոյ լեռներն ու ձորերը, մեր երկրին նոր դերքերուն դէմ պաշտպանելու մեր թշուառ դիւղացիները, մեր սէջէն, մեր ծոցէն ծնած օձիւրուն, թունաւոր սողուններուն գլուխը ջախջախելու...:

— Իմացա՛ծ էի, իմացա՛ծ, ընդմիջեց ծերունին դողդոջուն ձայնով մը, գլուխը ձօճելով. այո՛, մեր հովիւները կը պատմէին յաճախ:

Այսպէս տակաւ կ'ողբերուէր խօսակցու-թիւնը, Զարմայր ինքզինքը նոյն պահուն աշ-խարհի ամենէն երջանիկ մարդը կը կարծէր, աչքերը կը ծիծաղէին, դէմքը կը շողար, իր հետաքրքրութիւնը յագեցած ու կասկածը փա-րատած էր:

Իսկ Զարմանուհի դարձեալ պատուերեց Զարմայրի երէք չի պատմել ուրիշի, ինչ որ իրմէ լռած էր:

Խրճիթին խորէն կը լսուէին մերթ ընդ մերթ վերաւորներու խեղդուկ հեծեծանքները, որոնք անճառելի հրճաւանքով մը կը գինովցնէին Զարմանուհին:

Զարմայր վեր ցատկեց յանկարծ տեղէն ու իր հիւրին յիշեցուց քարայրի սուրբին պատուէրը՝ սպարապետին սպաննիչն ու ասոր մեղսակիցները ձերբակալել տալու եւ անյապաղ իրեն առջեւ հանելու զանոնք:

— Իրաւո՛ւնք ունիս, Զարմայր, հաստատեց Զարմանուհի, պէտք է շուտով վերադառնանք, մոլթը չի կոխած, քարայրը պէտք է գտնուինք եւ...:

— Ուրեմն, ընդմիջեց Զարմայր, գիւղացիներ-քուս պէտք է իմաց տամ, չէ՞:

— Անշո՛ւշտ, անշո՛ւշտ, կրկնեց Զարմանուհի, այս ոճրագործները՝ դիւրին չէ՛ մինչեւ քարայ-րը տանիլ անլտանգ. ճամբաները վտանգաւոր են, առնուազն տասը կտրիճներ պէտք է մեղի ընկերանան, եւ յետոյ, դարձեալ կ'ըսեմ, ո՛չ ոք պէտք է գիտնայ իմ ինքնութիւնս, ես դարձեալ այս տարազովս պիտի ճամբորդեմ, դո՛ւն միայն դիտցի՛ր:

Զարմայր խրճիթէն դուրս թռաւ, տնմիջապէս գործադրելու իր հիւրին պատուէրը, մինչդեռ այս վերջինը մնաց առանձին, խրճիթին մէջ:

Իրիկուան դէմ վերադարձաւ Զարմայր խուճեմը գիւղացիներով, ամենքն ալ զինուած, ըն-տրուած կտրիճներ, որոնք սպարապետին սպան-նիչները պիտի փոխադրէին քարայրը:

Դ.

ՁԱՐՄԱՆՈՒՂԻ

Քողաւոր կինը վերջապէս ինքզինք յայտնեց Ձարմայրի, ինչպէս տեսանք, պատուիրելով սակայն այդ մասին բացարձակ լռութիւն մը պահել. չի հաղորդել գեղացիներուն, որոնք պիտի ընկերանային իրենց, մինչեւ քարայրը՝ փոխաբերու համար ձերբակալուածները:

Ո՞վ էր սակայն այս դարմանալի կինը:

Պատմութիւնը կը ներկայէ զանի իբրեւ մասակ առիւծ մը, լեռներու տիրուհին, Կիլիկիոյ վերջին օրերուն մէջ երեւցած սլալուէն աստղ մը, որ մեր ազգային անկախութեան բարձումէն ետքն ալ, կը շարունակէ սլալալը, թէեւ անհաւասար, եւ աւելի քան կէս դար, իր սակաւութեան հաւատարիմ ղեկավարներով, կը յաւառի պահպանել գոնէ բերդերուն անկախութիւնը:

Այդ շրջանի դէպքերուն վրայ յստակ դադափար մը կարենալ կազմելու համար, ըսենք նաեւ թէ՛ Կիլիկիոյ շէն քաղաքները մէկիկ մէկիկ քար ու քանդ դառնալէ, բարեկեցիկ բնակչութիւններն ալ օտար երկիրներ փախստական ապաստանելէ յետոյ՝ լեռներուն դադաթներն ու կիրճերուն մէջ տակաւին անկախ՝ կապընէին բազմաթիւ բերդատէրներ, որոնք, օ-

տար տիրապետութեան դէմ շարունակ պատերազմներով, կը յաջողէին ժամանակ մըն ալ քաշքշել իրենց դոյութիւնը:

Այս կարգի բերդատէր իշխաններուն մեծագոյնը կը թուի եղած ըլլալ Հայոց վերջին ըսպարապետը Հեթում, որ, պատմական վաւերական աղբիւրներէ քաղուած ամենաստոյգ տեղեկութեանց համաձայն, վերջին լեռնի օրով իսկ հռչակաւոր դարձած էր, իբրեւ Կանչի բերդատէրը: Ատանայի դաշտին մէջ տեղի ունեցած մեծ ճակատամարտին, Հեթում փառաւոր յաղթութիւն մը տարած էր Եգիպտական բանակին վրայ, սպաննելով անոնց խօսքը անուանի զօրապետը: Յետոյ, նոյն Հեթում սպարապետը, դարձեալ վերջին լեռնի օրերը Սոյ դաշտին մէջ մղած արեւոտ ճակատամարտի մը մէջ, Եգիպտացիներուն Ալի զօրավարը սպաննած էր: Մէկ խօսքով. մահամերձիկ Կիլիկիոյ միակ յոյսը, միակ նեցուկը Հեթում էր, Հայոց վերջին սպարապետը, որուն քաջութեան եւ առաքինութեան համբաւը տարածուած էր երկրին հեռաւոր անկիւնները:

Սակայն, ինչպէս յաճախ կը հանդիպենք մեր ազգի պատմութեան ընթացքում, ինչ որ չէր կրցած ընել թշնամին, Հայ մը զայն գլուխ հանեց. վստահուէն, անարժան, դաւաճան Հայ հանեց. Գրեգոր մատնիչը, որ, Եգիպտոսի Սուլթանին վարձկան լրտեսներէն էր, դադտնի դորձակալ մը, որ Հեթում սպարապետին մտերիմ բարեկամը, ձեւանալով՝ երբեք անոր քովէն չէր հեռանար,

Թէ՛ որսի՛ Թէ՛ պատերազմի մէջ: Հեթումի հաւատարիմ ու վստահելի միակ անձնաւորութիւնը Գրիգորն էր: Կանչի բերդին պահապանը, որ մէկէ աւելի առիթներու մէջ ցոյց տուած էր իր... արժանիքը:

Եգիպտոսի արքունիքը կ'առէր Հեթումը, կը սոսկար այդ անունէն: Անի երկու մեծ զօրավարներու գլուխ կեցած էր, անի՛ էր արգելք վերջնական տիրապետութեան. Կիլիկիոյ բոլոր Եգիպտական կառավարիչները Հեթումի վրայ դարմանալի եւ ապշեցուցիչ տեղեկութիւններ կը հաղորդէին Սուլթանին:

Սակայն այս տեղեկութիւնը վրէժխնդրութեան փոխուեցաւ, երբ Սուլթանին որդին գերի ինկաւ Հեթումի ձեռքը, Սոսյ շրջանակները մզող-ուած կռուի մը մէջ: Այդ օրէն ի վեր, Հեթումի մահը վճռուած էր արդէն. միայն, դործադրութեան համար զգուշութիւն հարկաւոր էր՝ չի վտանգելու համար սուլթանորդին կեանքը, որուն պահպանութիւնը Հեթում յանձնած էր Գրիգորի: Իսկ այս վերջինը շարունակական թղթակցութեան ու յարաբերութեան մէջ էր Սուլթանի գործադանբուն հետ, որոնց օրը օրին կը հազորդէր անոր դերի որդիին առողջական վիճակը, ինչպէս նաեւ իր ծրագրերը, զանի փախցնելու համար:

Սպարապետին վստահութիւնը տակաւ կ'աւելնար Գրիգորի անձին եւ Գրիգոր կը դառնար կանչի բերդին հզօրագոյն մարդը, բերդատէքէն ետք, եւ նոյն իսկ կը սկսէր արհամարհել սպա-

րապետին կինը: Զարմանուհին, բնազդով կ'ատէր Գրիգորը:

Զարմանուհի քանիցս ջանացած էր սպարապետին աչքը բանալու, Գրիգորի կասկածելի ու կեղծ հաւատարմութեան մասին, սակայն սպարապետը կարեւորութիւն չէր ընծայած իր կնոջ խօսքերուն, որոնք կնոջական նախանձէ ներշնչուած են, կ'ըսէր:

Այսպէս, Հեթումի սիրելի մարդը, դադունապահ մտերիմը դարձած էր Գրիգոր:

Եւ օր մը, չարաղէ՛տ օր, Կանչի բերդին մօտակայ գիւղերէն աղերսարկուներու ամբոխ մը կը դիմէ սպարապետին, տասնեակ մը վիրաւորներով ու սպաննուածներու արեւնոտ շապիկները բարձրացուցած օդին մէջ, եւ լալապին ու սրտակեղեք աղաղակներով օգնութիւն կը խնդրէ եգիպտական հրոսախումբերուն դէմ, որոնք արհաւիրք ու կոտորած կը սփռէին ամենուրեք, հոն ու սուրի մատնելով տիրապուրդ ու լքուած Գիլիկիան:

Սպարապետը չէր կրնար անտարբեր գտնուիլ այդ դժբաղդ գիւղացիներու դիմումին, որովհետեւ բոլոր այդ գիւղերը, իրենց բնակչութիւնով կը պատկանէին Կանչի բերդատիրոջ:

Ուստի, սպարապետին հրամանատարութեան տակ, անմիջապէս հեծեալզօրքի արշաւախումբ մը ճամբայ կ'ելլէ դէպքին վայրերը, հայրենի սահմաններէն վանելու համար ասպատակները:

Սակայն, եգիպտական այդ հրոսախումբերը Հեթում սպարապետին անսահման վստահու-

Թիւնը վայելող Գրիգոր կոչուած մարդակերպին խորհուրդովը կը գործէին: Ա՛յդ հրէշը, Հայու-
թեան այդ վիժածը հրաւիրած էր զանոնք, այդ
կերպով Թակարդը ձգելու համար Հայոց սպա-
րապետը, եւ սուլթանին որդին գերութենէ ա-
զատելու Թագուն դիտումով:

Հայկական արշաւախումբը յաջողեցաւ մաք-
րել բոլոր աղէտահար գիւղերը Թշնամի հրո-
սակներէն, բայց, միւս կողմէ, Գրիգոր գիտցաւ
օգտագործել սպարապետին բացակայութիւնը,
վաղուց պատրաստուած ծրագիրը գլուխ հանե-
լով:

Հեթում սպարապետը մեկնելէ առաջ, Գրի-
գորի հսկողութեանը վստահած էր սուլթանի
գերի որդին: Իսկ Գրիգոր, իրեն համախոհ քանի
մը դաւաճան արքանեակներով, Կանչի բերդէն,
ուր բանտարկուած էր արքայադուռն իշխանը,
գիշերով կը փախչի, երթալ միանալու եգիպտա-
կան ջոկատի մը, որ Սսէն յատկապէս զրկուած
էր սուլթանի որդին ազատելու նպատակով:

Սյս ջոկատը գիւղերէ յաղթական վերադար-
ձող սպարապետին արշաւախումբին կը հանդիպի
Արիւնի Չորին մէջ, ու հոն, այդ ձորին մէջ,
Գրիգորի ձեռքով կը սպանուի Հեթում սպարա-
պետը:

Զարմանուհի, Կանչի բերդին մէջ առանձին
մնացած, երբ նոյն գիշերը կ'իմանայ Գրիգորի
փախուստը գերի արքայորդիին հետ, եւ երբ,
կը տեսնէ Թէ իր սիրականին վերադարձը կ'սւ-
շանայ, առանց վարանելու՝ առնացի տարագրով

կը գինուի, ձիուն վրայ կը նետուի, ու կը մեկնի
բերդէն, փախստականները հետապնդելու եւ
սպարապետը գտնելու համար:

Օրերով կը Թափառի լեռներն ու ձորերը, կը
հարցախուզէ, գիւղէ գիւղ կը պտտի, եւ ի վեր-
ջոյ, կը ստիպուի վերադառնալ Կանչի բերդը:

Արդ, այդ վերադարձի միջոցին է որ, գիշե-
րով կը հանդիպի Զարմայրի, Արիւնի Չորին մէջ,
եւ կը տեղեկանայ եղբռնական եղելութեան:

Սյս հանդիպումին յաջորդող բոլոր իրադար-
ձութիւնները, խրճիթին մէջ առաջին գիշերը,
քարայրին խորհրդաւոր մարդը, քօղաւոր կինը,
մարդասպաններուն ձերբակալումը, այս ամէնը
ծանօթ են եւ սպարապետին այրի տիկնոջ՝
Զարմանուհի հերոսուհիին զարմանալի գործերը
հետագայ սերունդներուն պիտի ծառայեն իբրեւ
օրինակ՝ Հայ կնոջ անձնութիւնը, հայրենա-
սիրութեան ու գերմարդկային արիւթեան:

Գ Ե Ր Զ

“ԿԻԼԻԿԻԱ” ԳՐԱՏԱՆ ՄԷՋ

ԿՐ Վ Ա Ճ Ա Ռ Ո Ւ Ի Ն

	Ղրգ.
Հեքանոս երգեր	Դ. Վարուժանի 100.—
Նաւասարդ	» » 60.—
Թռուառներ	Վ. Հիւկօի 240.—
Բժեկ. Տարեցոյց	Տր. Վ. Ղազարեանի 60.—
Մանուկներու առողջապահ.	Տր. Ա. Մեղպուրեանի 15.—
Գրիգոր Զօհրապ	Ա. Ալպոյաճեանի 100.—
Ազգապատում	Մ. Ար. Օրմանեանի 250.—
Յուշիկի Հայաստանի	Տ. Զիքունիի,

մէկ գունդապետի քարտէս և 40 նկարներ
(նոր հրատարակութիւն. «Հայագիտութիւն» 50.—

Ա. Բուշի. խաղաղսարհի Հայկ. խաղեր եւ
ժամանցներ՝ Զիքունիի. պատկուած իշմիր-
եանց Մըցանակով: Նոր հրատարակու-
թիւն «Հայագիտութիւն» Պոլիս, Պաշտ-
պարտ, Շիրին խան Թիւ 5. զոյգ պրակը 15.—
Նաև Մեղրազեանի, Լուսաբերի և ուրիշ
ծանօթ հրատարակութեանց իտալե-
թացքները՝ ամբողջական:

«ՀԱՅ ՄԻՏՔ»

Երաբարեր Ազգ. եւ Գրական
Տնօրէն-Խմբագիր՝ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՍՊԵՏ

Եւսմանայ 100, հասցէ 71/2 Դահ.

ՀԱՍՏԷ՛ Պապը Ալի ծառուէսի Թիւ 68 Կ. Պոլիս

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

		Լրե.
Հայ.—Անգլ.	2. Փափագեանի	200.—
Անգլ.—Հայ.	Մ. Միմասեանի	200.—
»	Բրժ. Յակոբեանի	250.—
Հայ.—Քրան.	Իսխան Լուսինեանի	150.—
»	Է. Տէմրեհիպաւեանի	100.—
Քրան.—Հայ.	Մ. Յովնանէսեանի	75.—
»	Իւլիան Լուսինեանի	600.—
»	Նորայր Իւլիանդացիի	800.—
»	Մ. Նուպարեանի	150.—
Հայկազեան	Ս. Գաբամանեանի	150.—

Աստուծոյ գաւթ Եփրայիմ գրաստունը ունի նաեւ ամեն տեսակ զիրքեր եւ հանդէսներ՝ մասշեկի զինեռով: Կը գնէ հին ու նոր զիրքեր, քերքեր եւ ձեռագիրներ: Կը ստանանէ ամեն կարգի տպագրական եւ հրատարակչական գործեր: Կը բաժանորդագրէ Օրաքերքերու եւ Պարբերականներու: Պատահաւ ունի Հայկ. Պատուիրակութեան ստաձիկն եւ խմբովին բաշուած լուսանկարները՝ մեծադիր եւ փոքրադիր, եւ զանազան տեսակի ֆօթարքներ: Ունի նաեւ մասնաւոր տպասարկութիւն՝ լրագրական ազդեռու համար:

4562

Հրատարակուիւմ «Կիլիկիա», Գրատուն

1. ԱՏԱՆԱՅԻ ԵՂԵՌՆԸ. Տեղեկագիր Յակոբ Պապիկեանի
(Յրանսիս քր Փրեսանսէ)ի լառաջաբանով

Գին 12.5 Դան.

2. ԱՐԻԻՆԻ ԶՈՐԸ Սմբատ Բիւրաշի

Գին 20 Դան.

3. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԵՒ ՀԱՅԴ. ՀԱՐՅՐ.

Սմբատ Բիւրաշի Գին 10 Դան.

Նոր լոյս տեսաւ ԱՐՄԱՍՏԻ ԼՐԱՐԻՆ ՄԵԶ

Հեղինակ՝ ՀԱՆՐԻ ՊԱՌՊԻ

(« Ժուռնալի պատերազմ. քղական »)

Յառաջաբան ՓՈԼ ՏԷՇԱՆԵԼԻ

Գին 50 Դան.

ՄԵՐ ՀԱՍՑԷՆ

«Կիլիկիա», Գրատուն

Թիւ 37 Գապրիսեան փողոց

Ամերիկեան դեսպանատան դիմ

Կ. ՊՈԼԻՍ ԲԵՐԱ

Librairie La "CILICIE",

No. 37 Rue Cabristan, en face de l'Ambassade
des Etats-Unis

CONS

891. 36
P-75

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0627798

